

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

17 april 1968

53e jrg.

No. 2640

Versijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

L. H. Klaassen; H. W. Lambers;
P. J. Montagne; J. Tinbergen; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

INHOUD

Een Buchje open	365
<i>Prof. Dr. R. Slot:</i>	
Philips in 1967: door het dieptepunt heen	366
<i>Drs. B. de Vries:</i>	
Rentedragend goud en glijdende wisselkoersen?	370
<i>G. van den Berge:</i>	
Een Europese staalpolitiek?	373
<i>Drs. L. W. Kokke:</i>	
Beslissen in een onzekere situatie..	375
<i>Dr. M. C. Tideman:</i>	
Johnson treft Europees toerisme..	378
Ingezonden stukken:	
<i>M. Fraenkel en Drs. P. J. Sträter:</i>	
B.T.W.-dreiging boven textiel?, met een naschrift van Drs. A. P. A. Eeckhout	380
Boekbespreking:	
J. K. Galbraith: The New Industrial State (bespr. door Drs. L. B. M. Mennes)	383
<i>Prof. Dr. C. D. Jongman:</i>	
Geld- en kapitaalmarkt	385
Recente publikaties	386

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

Een Buchje open

Hoogstzelden kom je artikelen tegen die je nu eens werkelijk aan het denken zetten, tot denken *dwingen*. Hoe gaat het meestal, er zijn er veel waaraan je in goed vertrouwen begint, maar die je alleen maar uitleest omdat je het anders zonde vindt er ooit aan te zijn begonnen. Je leest ze al dan niet met instemming, je vindt ze leuk of niet, doch zelden komt het voor dat ze tot een hoogsteigen stellingname met een langere duur dan dezelfde avond prikkelen. Als dan eens een enkele keer een artikel voor je gevoel er helemaal uitspringt, doet het je goed als achteraf blijkt dat het dat ook voor anderen heeft gedaan. Wij ondergingen dan ook een soort „Aha-Erlebnis” toen we in *Vrij Nederland* van 6 april jl. een eerder in *Hollands Maandblad* verschenen bijdrage van Leopold de Buch opnieuw onder ogen kregen: „Wissenschaftler, aller Länder ereinigt euch!”. Dat is nu eens zo’n lekker ouderwets goed artikel waarvan je zegt: „ja verdraaid, zó had ik het nog niet bekeken!”. We zullen trachten in het kort de gedachtenlijn van De Buchs artikel te schetsen. Meer willen we niet, we zouden het ook niet kunnen. Trouwens hijzelf doet uiteindelijk ook niet meer dan een vraag opwerpen.

Het socialisme, aldus De Buch, wordt steeds meer een koninkrijk dat niet van deze aarde is; het lijkt er soms op dat het bezig is te sterven aan zijn overwinning. De socialistische doctrine heeft geen antwoord op de specifieke technische en ingewikkelde kwesties van deze tijd. „Datgene waarvoor die doctrine zich duidelijk uitsprekt is in die kwesties niet meer te herkennen”. De Buch keert zich tegen twee groepen: zij „die doen of er geen vuiltje aan de socialistische lucht is” en zij „die uit de bestaande situatie willen affeiden dat het socialisme onmogelijk is”, degenen volgens wie „de efficiëncy van het economisch apparaat vreemd is aan zoiets als een voorafgaande keuze, aan een filosofisch uitgangspunt dat onderscheidt tussen doel en middel”. Zoals het tegenwoordige pragmatisme weinig last schijnt te hebben van een theorie, zo ook springt het socialisme vaak om met de theorie zonder last te hebben van de werkelijkheid. Het is — nog altijd volgens De Buch — merkwaardig dat het socialisme, dat toch de voornaamste oorzaak was van de veranderingen in de huidige samenleving, zo slecht is uitgerust om adequate interpretaties van juist die veranderde samenleving te geven. Hij wijst daarbij op de houding van veel socialisten om het socialistisch denken te beperken tot die delen van de wereld waar de verhoudingen, die tot de opkomst van de socialistische doctrine aanleiding gaven, nog bestaan ¹⁾. De Buch merkt zeer treffend op: „De gedachte dat het toepassingsgebied van het socialisme *beperkt* zou zijn tot de gebieden waar die vroegere, duidelijke verhoudingen nog bestaan, zou impliceren dat het als theorie van de samenleving tekortschiet”. Een agrégé in de filosofie als Debray bijv. zou „de wereld een grotere dienst bewijzen met een adequate theorie over de manier waarop het marxisme-leninisme van toepassing is in de geïndustrialiseerde maatschappij dan in een gedeelte van de wereld waar er geen agrégation in de filosofie voor nodig is om uit te maken wie de goodies zijn en wie de baddies”. Bij een ingewikkelde maatschappij behoort een ingewikkelde theorie. Wat ontbreekt is de formulering van het socialisme in een taal die verstaanbaar is voor de technocraten, die — zoals vroeger de arbeiders — de dragers van Links in de toekomst moeten zijn.

Wie zal die socialistische theorie gaan leveren? Binnenkort is het 150 jaar geleden dat Marx werd geboren. Een gereede aanleiding voor een nieuw revisionisme?

dR

¹⁾ Natuurlijk is de Noord-Zuid-verhouding hét wereldprobleem van de komende vijftig jaar. Maar zou een, waarschijnlijk grotendeels onbewuste, reden voor de preoccupatie van zoveel linkse intellectuelen met dit vraagstuk niet kunnen zijn het feit dat ze met het socialisme in hun eigen werelddeel niet uit de voeten kunnen?

Philips in 1967: door het dieptepunt heen

Het seizoen van de jaarverslagen is weer aangebroken. Ook in E.-S.B. De redactie hoopt in de komende maanden een aantal artikelen van deskundige auteurs af te drukken waarin recente jaarverslagen worden besproken. De rij wordt geopend met een bespreking van het jongste jaarverslag van Philips.

Ook het Philips-concern onderging in 1967 de invloed van de ontwikkeling der conjunctuur. Vooral in de eerste maanden van dat jaar deed zich de sinds medio 1966 optredende conjuncturele verflauwing duidelijk gevoelen. Het conjuncturele herstel dat halverwege 1967 inzette, zorgde echter voor een ommekeer. Deze gunstige wending kon de daling van de resultaten welke zich het eerste halfjaar voordeed, volledig compenseren; de achteruitgang welke na 1964 in de jaarcijfers met betrekking tot de zichtbare rentabiliteit van Philips. waarneembaar was, kwam diensgevolg in 1967 tot stilstand.

Indien de recente opwaartse beweging doorzet, kunnen voor 1968 gunstiger resultaten tegemoet worden gezien.

OMZET, BEDRIJFSRESULTAAT EN WINST

De ontwikkeling welke omzet, bedrijfsresultaat en winst de laatste jaren doormaakten, is door ons weergegeven in tabel 1. Duidelijk blijkt de sterke expansie in de omzet enerzijds en de teruggang — tot 1967 — in de resultaten anderzijds. De rentabiliteit van het totale vermogen (RTV) liep hierdoor achteruit van 11,7 pCt. in 1964 tot 8,8 pCt. in 1966 en 1967 (zie tabel 2). Hierbij valt te bedenken dat het jaar 1964 waar wij van uitgaan, weliswaar als een vrij gunstig jaar kan worden aangemerkt, maar dat men toen toch al op een heel wat lager rentabiliteitsniveau was aangeland dan in de gulden jaren omstreeks 1960 werd bereikt. In het topjaar 1960 bedroeg de RTV 17,4 pCt. In 1966 en 1967 lag zij lager dan in enig jaar sinds 1950 het geval is geweest.

De teruggang van de RTV sinds 1964 is in de eerste plaats hieraan toe te schrijven, dat de winstmarge telkenjare op een lager peil kwam te liggen (zie tabel 2). Ondanks de produktiviteitsverbetering ¹⁾ kromp deze marge in, doordat enerzijds de verkoopprijzen als gevolg van de minder gunstige afzetsituatie deels moesten worden verlaagd, terwijl anderzijds de bedrijfskosten belangrijk stegen; zo nam de beloning per werknemer (incl. sociale kosten) toe van gemiddeld f. 10.325 in 1964 tot f. 13.146 in 1967, d.w.z. met bijna 28 pCt. Voorts bevatten de bedrijfskosten in toenemende mate relatief aanzienlijke afschrijvingen op immateriële activa (zie verder).

Aan de daling van de winstmarge kwam eerst medio 1967 een einde; in het laatste kwartaal van dat jaar was er zelfs van een verbetering ten opzichte van hetzelfde kwartaal van 1966 sprake. Over geheel 1967 gerekend lag de winstmarge echter nog beneden die van het vorige jaar.

TABEL 1.

Geconsolideerd resultatenoverzicht ^{a)}

	1964	1965	1966	1967
Omzet b)	7.002	7.545	8.069	8.695
Kosten van de omzet c)	6.066	6.638	7.207	7.794
Bedrijfsresultaat	935	908	862	901
Diverse baten en lasten d) ..	./. 2	./. 2	9	29
Totaal resultaat	933	906	871	930
Betaalde rente e.d. e)	138	160	209	246
Netto winst vóór belasting ..	795	746	662	684
Belasting	389	347	315	329
Netto winst na belasting	405	399	347	355

a) Ontleend aan de gepubliceerde jaarverslagen, maar door ons gegeroepeerd en afgerond in miljoenen guldens.

b) Van N.V. Philips' Gloeilampenfabrieken en United States Philips Trust, incl. geconsolideerde en excl. niet-geconsolideerde deelnemingen.

c) Exclusief rente over eigen en vreemd vermogen.

d) Incl. aandeel in de netto winst van niet-geconsolideerde deelnemingen. e) Inclusief uitkering aan minderheidsbelang van derden. In overeenstemming met het jaarverslag van Philips hebben wij dit minderheidsbelang niet tot het eigen maar tot het vreemde vermogen gerekend. Het omgekeerde is echter ook verdedigbaar en vindt ook wel toepassing (bijv. in de *Kerngetallen* van de AMRO-Bank).

TABEL 2.

Rentabiliteit van het totale vermogen

	1964	1965	1966	1967
Omzet (x f. 1 mln.)	7.002	7.545	8.069	8.695
Kosten van de omzet (id.) ..	6.066	6.638	7.207	7.794
Bedrijfsresultaat (id.)	935	908	862	901
Totaal vermogen a) (id.)	7.962	8.924	9.817	10.198
Rentabiliteit totale vermogen (RTV) b)	11,7	10,2	8,8	8,8
Winstmarge c)	15,4	13,7	12,0	11,6
Omloopsnelheid totale vermogen d)	0,76	0,74	0,73	0,76
Omzetnelheid	2,7	2,5	2,4	2,7

a) Dit is het gemiddelde van de stand per 1 januari en 31 december, excl. het bedrag van de niet-geconsolideerde deelnemingen.

b) In de zin van bedrijfsresultaat als percentage van totaal vermogen.

c) In de zin van bedrijfsresultaat als percentage van de *kosten* van de omzet.

d) Berekend als quotiënt van *kosten* van de omzet en totaal vermogen (anders dan het jaarverslag). Zie verder noot 2 en 3.

¹⁾ Deze factor vormt één der oorzaken van de daling van het aantal werknemers gedurende 1967 van 251.000 tot 241.000.

Ook de tweede component van de RTV ²⁾, de omloopsnelheid van het totale vermogen, ontwikkelde zich na 1964 geruime tijd ongunstig, voornamelijk als gevolg van het slechter worden van de afzetsituatie. In 1965 en 1966 werd dit laatste in hoofdzaak opgevangen door een verhoging van de voorraden, waardoor de omzetsnelheid — en daardoor ook de omloopsnelheid — daalde. Vooral in 1967 daarentegen werd de produktie afgeremd en wellicht de bezettingsgraad in een aantal bedrijfsonderdelen verlaagd. Dit geschiedde in zodanige mate dat een voorraadaanpassing kon plaatsvinden; hierdoor onderging de omloopsnelheid in dat jaar per saldo een niet geringe stijging. Deze stijging woog juist op tegen de daling van de winstmarge, zodat de RTV in 1967 even hoog uitkwam als in het voorgaande jaar ³⁾.

Hierbij kan nog worden aangetekend dat over een langere periode gezien de toenemende kapitaalintensiteit van het Philips-concern (door mechanisering en automatisering) een ongunstige invloed uitoefent op de omloopsnelheid, daar het vermogen dat besloten is in de vaste kapitaalgoederen een lagere omloopsnelheid heeft dan het vermogen dat gevestigd is op de vlottende activa. De winstmarge zal van dezelfde oorzaak echter een gunstige invloed ondervinden, zodat sprake is van een zekere verschuiving tussen de beide componenten der RTV.

RENTABILITEIT EIGEN VERMOGEN

In hoofdzaak door de afnemings van de RTV — tot 1967 — kwam ook de rentabiliteit van het eigen vermogen (REV) na 1964 op een lager niveau te liggen (tabel 3). Uit deze tabel blijkt dat de REV vóór belasting steeds belangrijk boven de RTV ligt. Dit wijst er op, dat het hefboomeffect bij Philips in sterke mate werkzaam is en wel als gevolg van het feit dat de RTV belangrijk boven het percentage van de betaalde rente op het vreemde vermogen ligt, terwijl bovendien relatief veel vreemd vermogen aanwezig is. De belastingheffing maakt echter dat de REV na belasting elk jaar toch weer beneden de RTV (gecorr.) komt te liggen. Gemiddeld lag deze REV in de jaren 1964-1967 bijna 1 pCt. beneden de RTV.

Wat het hefboomeffect sinds 1964 betreft, kan nog worden opgemerkt dat dit effect — ten nadele van de REV — sinds dat jaar steeds zwakker is geworden en wel doordat het verschil tussen de dalende RTV en het stijgende rentepercentage van het vreemde vermogen van jaar op jaar kleiner werd. Weliswaar nam het totale vreemde vermogen relatief toe (zie verder), maar dit vormde geen voldoende tegenwicht. Ten gevolge hiervan nam de REV (vóór belasting) sinds 1964 sterker af dan de RTV (zie ook tabel 3).

Met de daling van de REV ging gepaard een afnemings van de winst per aandeel van f. 9,31 over 1964 tot f. 7,59 over 1967 (zie tabel 4). Doordat de winst over 1967 echter iets hoger lag dan die over 1966 (bij gelijkblijvend aandelenkapitaal) was de winst per aandeel in eerstgenoemd jaar iets hoger dan een jaar tevoren.

Bij een koerspeil van circa f. 132 per aandeel leidt dit tot een koers/winstverhouding van 17,4. Gemiddeld voor

TABEL 3.

Rentabiliteit van het eigen vermogen

	1964	1965	1966	1967
RTV volgens jaarverslag en tabel 2	11,7	10,2	8,8	8,8
Totaal resultaat (tabel 1)	933	906	871	930
Totaal vermogen (gecorr.) a) (× f. 1 mln.)	8.300	9.341	10.329	10.935
RTV (gecorr.) b)	11,2	9,7	8,4	8,5
REV vóór belasting	19,8	17,2	14,4	14,4
REV na belasting	10,1	9,2	7,5	7,5

a) D.w.z. inclusief niet-geconsolideerde deelnemingen. Deze brengen de laatste jaren gemiddeld slechts circa 4,5 pCt. per jaar op.

b) Totaal resultaat als percentage van totaal vermogen (gecorr.). In tabel 2 is de RTV berekend uitgaande van het bedrijfsresultaat. Om echter uit de RTV de REV te kunnen afleiden, moet de RTV worden bepaald op basis van het totaal resultaat. In deze zin zal de RTV hier verder worden opgevat.

TABEL 4.

Winst per aandeel van f. 25

	1964	1965	1966	1967
Winst per aandeel (in gld.) ..	9,31	8,68	7,53	7,59

TABEL 5.

Bestemming van de netto winst (× f. 1 mln.)

	1964	1965	1966	1967
Reservering	206	170	125	126
Tantièmes	13	10	8	10
Belangen personeel	20	24	20	24
Aandeelhouders a)	166	195	193 b)	195
	405	399	347	355

a) Exclusief 5 pCt. agiobonus t/m 1965.

b) Inclusief de uitkering door de U.S. Philips Trust.

„internationals” was deze verhouding eind februari jl. nog 11,0, hetgeen er op wijst, dat ter beurze voor Philips een verdere en belangrijke groei van de winst per aandeel wordt verwacht.

Ondanks de belangrijke daling van de netto winst kwam er in de totale winstuitkering per saldo niet veel verandering. De winstdaling werd voor het overgrote deel opgevangen door een verlaging van de winstreservering (zie tabel 5).

Het uitkeringspercentage van de winst (de „pay out”) nam daardoor toe van 49 in 1964 tot 64 in 1967. Het is daarmee belangrijk boven hetgeen bij Philips gebruikelijk was komen te liggen en eveneens belangrijk boven hetgeen in doorsnee voor grote industriële ondernemingen tot nu toe gemiddeld gangbaar was. In aanmerking nemende de snelle groei van het Philips-concern achtte een deel der financiële pers de „pay out” van Philips de laatste jaren

²⁾ RTV = winstmarge × omloopsnelheid.

³⁾ De omloopsnelheid is in tabel 2 evenals in het jaarverslag berekend voor het totale vermogen minus het bedrag der niet-geconsolideerde deelnemingen. De belangrijke toeneming van dit laatste actief heeft dus geen invloed gehad op de berekende omloopsnelheid.

(I.M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

„te hoog”⁴⁾. Te verwachten valt dat bij stijging van de toekomstige winsten de winstuitkering bepaald niet in dezelfde mate zal toenemen, evenmin als ze de laatste jaren gelijk met de winst afnam.

SOLVABILITEIT, LIQUIDITEIT EN RENTABILITEIT

De afnemende reservering van Philips, tezamen met de ook overigens bescheiden groei van het eigen vermogen (geen aandelenemissie en slechts een beperkte — in 1967 zelfs negatieve — vermogensaanwas door herwaardering) bracht met zich, dat de voortgaande expansie van het concern in sterk overwegende mate met vreemd vermogen gefinancierd werd. De procentuele verhouding tussen het totale actief en het totale vreemde vermogen (de solvabiliteit) liep hierdoor terug van 191 in 1964 tot 176 per ultimo 1967 (zie tabel 6).

De zoëven genoemde relatieve toeneming van het vreemde vermogen deed zich ook — zij het per saldo in iets mindere mate — voor bij het vreemde vermogen op korte termijn. Anderzijds steeg het vlottende actief procentueel minder dan het totale actief. De „current ratio” liep daardoor sinds 1964 terug van 2,0 tot 1,8 (zie tabel 7).

Samenvattend: de jaren 1965 t/m 1967 geven een sterke expansie van het totale actief te zien, overigens in een duidelijk afnemend tempo. Daarbij nam het vaste actief het sterkst toe. Deze toeneming werd vooral gefinancierd door een uitbreiding van het vreemde vermogen. Hierdoor liepen solvabiliteit en liquiditeit achteruit. Doordat de toeneming van het totale actief niet gepaard ging met een evenredige toeneming van de kosten van de omzet en nog minder van de omzet zelf, liep ook de rentabiliteit achteruit. Voor 1968 lijkt de verwachting van een zeker herstel van deze laatste grootheid evenwel gerechtvaardigd.

De solvabiliteit en de liquiditeit van het Philips-concern zijn door de geschetste ontwikkeling op een peil gekomen, dat, hen die veel waarde hechten aan de gebruikelijke vuistregels der balansanalyse, wel enigszins het voorhoofd moet doen fronsen. Zo is een bekende vuistregel, dat de „current ratio” voor een industriële onderneming ten minste 2 moet zijn⁵⁾. Omdat vooral Amerikaanse literatuur deze regel noemt en in Amerika de waardering tegen historische kostprijs regel is, zou voor een onderneming die de vervangingswaarde toepast, de norm eigenlijk nog hoger liggen. Voor de solvabiliteit geldt wel als minimum een percentage van 200, eveneens voor industriële ondernemingen⁶⁾. Deze normen hebben op zichzelf een zeer betrekkelijke waarde, maar vele balansanalytici werken er nu eenmaal mee. Vooral het feit dat ze thans worden onderschreden als gevolg van een sinds 1964 optredende ontwikkeling is in hun gedachtengang niet zonder betekenis. Hierbij moet echter wel bedacht worden, dat het voorgaande slechts geldt voor de zichtbare financiële positie van het Philips-concern. De werkelijke positie met name de solvabiliteit vertoont naar men moet aannemen wel een wat beter beeld (zie verder).

Wat de beoordeling van de rentabiliteit betreft het volgende. Het bleek reeds dat de laatste jaren de minder gunstige ontwikkeling van het winstcijfer er — gegeven het forse expansietempo en de politiek van dividendstabilisatie — toe geleid heeft, dat de zichtbare solvabiliteit terugliep. Om te voorkomen dat zij in de toekomst nog verder zal dalen, zou de verdere expansie van het totale vermogen een evenredige uitbreiding van het eigen ver-

TABEL 6.

	Solvabiliteit				toeneming sinds ult. 1964 in pCt.
	ult. 1964	ult. 1965	ult. 1966	ult. 1967	
	× f. 1 mln.				
1. Eigen vermogen	4.193	4.483	4.730	4.788	14
2. Vreemd vermogen	4.612	5.394	6.050	6.303	37
3. Totale vermogen	8.805	9.877	10.780	11.090	26
Solvabiliteit = (3 : 2) × 100 pCt.	191	183	178	176	

TABEL 7.

	Liquiditeit				toeneming sinds ult. 1964 in pCt.
	ult. 1964	ult. 1965	ult. 1966	ult. 1967	
	× f. 1 mln.				
1. Vlottend actief	5.357	6.016	6.435	6.355	19
2. Vreemd vermogen op korte termijn	2.697	3.247	3.537	3.627	34
„Current ratio” = 1 : 2 ..	2,0	1,9	1,8	1,8	

TABEL 8.

Procentuele expansie van het totale vermogen	Expansietempo en vereiste REV				Vereiste REV na belasting
	Vereiste toename van het eigen vermogen a) (× f. 1 mln.)	Vereiste winst-reservering b) (× f. 1 mln.)	Vereiste totale winst na belasting c) (× f. 1 mln.)	Vereiste REV na belasting	
3	144	84	314	6,5	
4	192	132	362	7,4	
5	239	179	409	8,3	
6	287	227	457	9,3	
7	335	275	505	10,2	
8	383	323	553	11,1	
9	431	371	601	12,0	
10	479	419	649	12,9	

a) Bij handhaving van de solvabiliteit op 176.
 b) De toeneming van het eigen vermogen door herwaardering wordt steeds gesteld op f. 60 mln.
 c) Bij een geschatte totale winstuitkering van f. 230 mln.

mogen vereisen. De mogelijkheden van toeneming van aandelenkapitaal en herwaardering zijn beperkt (de eerstkomende jaren zijn geen aandelenemissies te verwachten⁷⁾, zodat de winstreservering het leeuwedeel voor haar rekening zou moeten nemen. Uitgaande van een toeneming van de rekening herwaardering met f. 60 mln. (het gemiddelde van de jaarlijkse toeneming sinds 1964) en een totale winstuitkering van f. 230 mln. per jaar, valt te berekenen welke REV na belasting vereist is om een zodanige winstreservering mogelijk te maken, dat de expansie van het totale vermogen zal kunnen plaats hebben onder handhaving van de bestaande solvabiliteit. Hoe hoger het expansietempo, hoe hoger uiteraard de vereiste REV (zie tabel 8).

Uit tabel 8 valt af te leiden dat de huidige REV bij de gekozen veronderstellingen een expansie toelaat van 4 pCt. onder behoud van de bestaande solvabiliteit (in 1967 was

⁴⁾ Het Financieele Dagblad van 6 april 1967 en 18 maart 1968.

⁵⁾ Zie bijv. B. Graham en C. McGolrick: *The interpretation of financial statements*, blz. 15; J. N. Myer: *Financial statement analysis*, blz. 182 e.v.

⁶⁾ Myer, t.a.p. blz. 177; H. Knoll: *Bilanzkunde*, blz. 286; F. W. C. Blom: *Van kengetallen naar winstplanning*, blz. 71.

⁷⁾ Aldus Philips' vice-president W. A. de Jonge (*Algemeen Handelsblad* van 13 januari 1968). Zie ook jaarverslag 1967, blz. 14.

de expansie teruggelopen tot circa 3 pCt.). Een hogere REV — welke in de verwachting ligt — zou of een hoger expansietempo of een solvabiliteitsverbetering mogelijk maken of een combinatie van deze beide.

WAARDERING IMMATERIËLE ACTIVA

Hiervóór werd reeds even gewezen op de discrepantie tussen de zichtbare en de werkelijke financiële situatie bij het Philips-concern. Deze is vóór alles een gevolg van de wijze van waardering der immateriële activa. Deze worden op de gepubliceerde balans „pro memorie” vermeld; de uitgaven voor research en ontwikkeling alsmede de betaalde goodwill worden onmiddellijk in hun geheel ten laste van de resultatenrekening gebracht. Daarmede wordt dus alle technische kennis van het concern ineens afgeschreven tot nihil. Dit terwijl deze kennis van het begin van het thans 76 jaar oude concern af één der fundamenten ervan is geweest ⁸⁾ en er jaarlijks aanzienlijke bedragen voor worden uitgegeven, die nog steeds toenemen. Zo schrijft de Raad van Bestuur in het jaarverslag over 1966: „Meer nog dan in vorige jaren het geval was, is in 1966 het bedrijfsresultaat beïnvloed door belangrijke, op de toekomst gerichte uitgaven voor kleurentelevisie en computers” ⁹⁾. Met name deze uitgaven moeten de concern-omzet de komende jaren wederom een „grote sprong voorwaarts” doen maken. In 1965 en 1966 tezamen beliepen zij f. 110 mln. ¹⁰⁾. In totaal werd in 1965 aan research en ontwikkeling f. 573 mln. uitgegeven ¹¹⁾ (7,6 pCt. van de omzet), in 1966 liep dit op tot f. 640 mln. (8 pCt. van de omzet), in 1967 tot f. 733 mln. (8,4 pCt. van de omzet) ¹²⁾.

De orde van grootte van deze bedragen en van de toeneming ervan is zodanig, dat in de gepubliceerde jaarrekening van Philips niet alleen een relatief zeer belangrijke stille reserve maar ook een stille reservering besloten ligt. Het hierboven door ons gemaakte voorbehoud bij de beoordeling van de zichtbare financiële positie van dit concern is daarom stellig niet zonder betekenis. Men zou zich kunnen afvragen of het Philips-verslag, dat sinds vele jaren in tal van opzichten terecht als een voorbeeld voor andere ondernemingen geldt en bij herhaling is geprezen ¹³⁾, als het gaat om de centraal te achten presentatie van de vermogens- en winstontwikkeling wel zo voorbeeldig is als deze lofprijzingen zouden kunnen doen verwachten. Door de huidige methodiek ten aanzien van de immateriële activa dreigt immers de gepubliceerde jaarrekening in toenemende mate een vertekend beeld van de realiteit te geven. Er is daarom o.i. aanleiding, andere waarderingsmogelijkheden toch nog eens in overweging te nemen. Waarbij wij ons er overigens wel van bewust zijn, dat D. R. Ladd met betrekking tot de „pro memorie”-waardering der immateriële activa niet ten onrechte spreekt van een situatie „... where one can be far more forceful about crying with alarm than about suggesting how to put out the fire” ¹⁴⁾.

R. Slot

⁸⁾ Vgl. P. J. Bouman: *Anton Philips*, blz. 30 e.v. en 209.

⁹⁾ *Biz.* 12.

¹⁰⁾ *Het Financieele Dagblad* van 6 april 1967.

¹¹⁾ *Kaleidoscoop van de belegger*, november 1966.

¹²⁾ *Het Financieele Dagblad* van 23 maart 1967 en 6 april 1968.

¹³⁾ Philips ontving in 1955 als eerste de Henri Sijthoff-prijs in de categorie „internationals”; in 1959 werd deze prijs ten tweede male aan dit concern toegekend.

¹⁴⁾ D. R. Ladd: *Contemporary corporate accounting and the public*.

Uw bedrijf en kantoor is welkom in Nijmegen, want Nijmegen heeft:

- Een nieuw industrieterrein van 100 ha. met havens in aanleg.
- Aantrekkelijke terreinen voor handelsbedrijven en kantoren in centrum.
- Goede weg-, trein- en waterverbindingen met binnen- en buitenland.
- Ruim aanbod van gespecialiseerde en administratief geschoolde arbeidskrachten.

Maar ook uw personeel is welkom in Nijmegen, want het vindt er:

- Ruim assortiment van woningen (geen woningnood!).
- Stad met een rijk verleden en oud stedschoon, gelegen in fraai rivier- en heuvellandschap.
- Uitgestrekte natuurreservaten, bossen, heide in directe omgeving.
- Mogelijkheden tot recreatie in elke vorm: schouwburg, concertgebouw, sporthallen, ere-divisievoetbal.

VOOR INLICHTINGEN:

**Wethouder
van Publieke Werken en
Stadsontwikkeling,
Stadhuis. Tel. (08800) 2 81 00.**

Rentedragend goud en glijdende wisselkoersen?

INLEIDING

The Financial Times schreef op zaterdag 16 maart 1968 naar aanleiding van het overleg tussen de goudpoollanden te Washington: „The test of its success will be whether it maintains world prosperity, not whether it maintains a particular exchange rate, gold price or monetary system. The latter are means rather than ends”. Met deze uitspraak is de kern van de problematiek rond het goud en de dollar volledig getypeerd. Het gaat erom het internationale monetaire stelsel zodanig te laten functioneren dat het een maximale bijdrage levert aan de groei van het wereldhandelsverkeer.

Twee facetten verdienen in dit verband thans de aandacht: a. de waardeverhouding van de valuta's onderling, en b. de waarde van de valuta's ten opzichte van het goud.

Ad a. Chronische overschotten en tekorten op betalingsbalansen van economisch belangrijke landen kunnen een aanwijzing zijn, dat er wisselkoerscorrecties nodig zijn. Na de devaluatie van het pond sterling en enige andere valuta's in november 1967 zouden een revaluatie van de Duitse mark en een devaluatie van de dollar nog kunnen bijdragen tot het herstel van evenwichtige betalingsbalansverhoudingen. Ten aanzien van de dollar doet zich daarbij de complicatie voor dat dit een sleutelvaluta is, d.w.z. dat de dollar tegelijkertijd fungeert als salderingsmiddel in het internationaal betalingsverkeer. Aangezien het niet waarschijnlijk is, dat de dollar meer dan 10 pCt. overgewaardeerd is, is het begrijpelijk dat gezocht wordt naar andere oplossingen dan een devaluatie om het tekort op de Amerikaanse betalingsbalans op te heffen. Tot dusver heeft dit zoeken echter nog weinig resultaat opgeleverd.

Ad b. Het goud vervult in het internationaal betalingsverkeer naast de zgn. „key currencies” de functie van salderingsmiddel. De prijs van het goud voor deze doeleinden is sedert 1934 vastgesteld op \$ 35 per fine ounce. Een verhoging van deze prijs behoeft op zichzelf geen invloed te hebben op de waardeverhouding van de valuta's onderling. Het leidt in eerste instantie slechts tot een vergroting van de monetaire reserves van de landen die een deel van hun deviezenreserves belegd hebben in goud. Daarnaast profiteren uiteraard de goudproducenten.

GEBREKEN VAN HET BESTAANDE STELSEL

In de loop der jaren zijn een drietal zwakke plekken van het vigerende internationale monetaire stelsel aan de dag getreden:

a. Het systeem van vaste wisselkoersen leidt af en toe tot spronggewijze aanpassingen, die een goede voedingsbodem vormen voor valutaspeculatie. De kans op verlies is klein, de kans op winst groot. De reeks van crises om het pond sterling is van deze stelling het beste bewijs. Veelal moet een reeds al te lang noodzakelijke devaluatie

ten slotte onder druk van de speculatie op een weinig gelukkig tijdstip worden doorgevoerd.

b. De groei van de voorraad internationale liquiditeiten is afhankelijk van tekorten op de betalingsbalans van de sleutelvalutalanden. Hierin schuilt volgens Prof. Dr. A. J. Reitsma een paradox: het voortdurend betalingsbalansstekort van de Verenigde Staten ondermijnt op de lange duur het vertrouwen in de dollar ¹⁾.

c. Het derde zwakke punt is het gevaar dat goud weglekt uit de monetaire reserves naar particuliere oppotters. Een motief voor het oppotten van goud is een aantal jaren geweest, dat bijna alle prijzen sedert 1934 zijn verveelvoudigd behalve die van het goud. In het recente verleden kan daarbij de overweging zijn gekomen, dat de produktie van goud tegen de vastgestelde prijs onrendabel dreigde te worden. Verreweg het belangrijkste motief was echter ongetwijfeld het chronische tekort op de Amerikaanse betalingsbalans en het daarmee samenhangende feit dat de Amerikaanse goudvoorraad sedert 1949 gemiddeld met bijna \$ 1 mrd. per jaar daalde. De vrees voor een devaluatie van de dollar ten opzichte van de andere valuta's en de hoop op een flinke verhoging van de goudprijs zoals zeer recent nog door P. A. Samuelson werd voorgesteld ²⁾, vormde zodoende een dubbele aanmoediging tot goudspeculatie.

HET TWEE-PRIJZENSTEEEM

Het overleg te Washington heeft geleid tot het instellen van een vrije markt voor goud. Daarnaast zal voor monetaire doeleinden een prijs van \$ 35 per fine ounce blijven gelden. Met de koers van de dollar gebeurt voorshands niets. Is hiermee nu een wezenlijke bijdrage geleverd aan de opheffing van de gebreken van het huidige stelsel? Ten aanzien van het eerste gebrek, namelijk dat van de valutaspeculatie, betekent de instelling van een vrije goudmarkt geen enkele verbetering. Het tekort op de Amerikaanse betalingsbalans duurt voort. Wel zijn er een aantal binnenlandse maatregelen in de Verenigde Staten aangekondigd die direct en indirect gericht zijn op een beperking van het betalingsbalansstekort, maar men krijgt toch de indruk, dat de regering-Johnson nauwelijks bereid is het probleem au sérieux te nemen ³⁾. Het gaat immers slechts om een ½ pCt. van het bruto nationaal produkt van de Verenigde Staten. Bovendien is er nog steeds een flink overschot op de lopende rekening van de betalingsbalans.

¹⁾ Zie *E.-S.B.* van 3 januari 1968.

²⁾ In *Herald Tribune* van 19 maart 1968.

³⁾ Beëindiging van de oorlogsinspanningen in Vietnam, waarop de vooruitzichten inmiddels aanzienlijk zijn verbeterd, zou wel een belangrijke verlichting voor de betalingsbalans betekenen. Voldoende zou het evenwel niet zijn. Het Amerikaanse betalingsbalansprobleem is meer dan één van de vele Vietnamproblemen.

Een paar kritische opmerkingen zijn hier wel nuttig. In de eerste plaats mag het overschot op de lopende rekening niet los gezien worden van het tekort op de kapitaalrekening. Dit overschot wordt voor een belangrijk deel veroorzaakt door de veelal gebonden ontwikkelingshulp, het rendement van de directe investeringen in het buitenland en de leverantie van investeringsgoederen aan Amerikaanse ondernemingen in het buitenland. In de tweede plaats is het toch op zijn minst vreemd dat het rijkste land ter wereld voortdurend beslag legt op een stukje van de produktie van andere landen met als enige tegenprestatie een vergroting van de dollarreserves van die landen.

Hiermee is niet gezegd dat de Verenigde Staten nu maar snel moeten devalueren. Een alternatief daarvoor werd onlangs in dit tijdschrift geboden door Drs. G. M. de Wit⁴⁾. Hij pleitte voor een krachtige Europese economische politiek gericht op stimulering van directe investeringen van Europese ondernemingen in de Verenigde Staten, zulks als tegenwicht voor de toenemende invloed van Amerikaanse ondernemingen in Europa. Europa heeft daarvoor thans een goede onderhandelingspositie. De kapitaalimport uit Europa zou een bijdrage kunnen leveren aan het herstel van de betalingsbalans van de Verenigde Staten. Voor de bevordering van de economische kracht van Europa lijkt dit alternatief aantrekkelijker dan een eenzijdige versnelde verlaging van de invoerrechten in het kader van de Kennedy-ronde. Ook verdient het de voorkeur boven een geforceerde verhoging van het conjuncturele groeitempo in Europa. De enige vraag is of de Europese ondernemingen sterk genoeg zijn om hun Amerikaanse concurrenten op eigen terrein te ontmoeten. Ondanks de veel besproken „technological gap” en „managerial gap” moeten er toch nog wel terreinen zijn te vinden waarop Europese ondernemingen op gelijke voet de strijd aan kunnen binden. Bovendien zou deze ervaring in het hof van de leeuw waardevolle kennis kunnen opleveren om ook in eigen huis een aantal verbeteringen door te voeren.

Het algemene bezwaar van valutaspeculatie is evenwel nog niet bezworen indien voor het bijzondere geval van de dollar een oplossing wordt gevonden, wat overigens gezien de politieke complicaties niet waarschijnlijk is. Bovendien blijven we zitten met het tweede gebrek, nl. dat de groei van de voorraad internationale liquiditeiten afhankelijk is van het tekort op de Amerikaanse betalingsbalans. Hiervoor geeft De Wit geen oplossing; in zoverre is zijn voorstel dus niet compleet. Veelal wordt min of meer impliciet verondersteld dat de behoefte aan internationale liquiditeiten evenredig groeit met de toeneming van het internationale handelsverkeer. Ook bij deze stelling willen we enige kanttekeningen plaatsen.

Sinds Keynes is het gebruikelijk de behoefte aan liquiditeiten te verklaren uit drie motieven, nl: het transactiemotief, het voorzorgmotief en het speculatiemotief. Het lijkt aannemelijk dat voor de financiering van een evenwichtige betalingsbalans uit hoofde van het transactiemotief met een betrekkelijk kleine kas kan worden volstaan. De meeste transacties worden giraal afgewikkeld en als de banken elkaar over en weer enig krediet toestaan, komen er niet veel deviezen aan te pas. Een uitzondering moet hierbij wellicht worden gemaakt voor het opvangen van seizoenfluctuaties. De behoefte aan deviezenreserves moet waarschijnlijk vooral worden teruggevoerd op het voorzorgmotief, de wens om een bufferkas aan te houden die in staat stelt tijdelijke, conjuncturele tekorten op de betalingsbalans te financieren. Indien er voldoende garanties

zijn, dat men als de nood aan de man komt, een beroep kan doen op internationaal krediet, behoeft echter ook op grond van het voorzorgmotief geen grote deviezenreserve te worden aangehouden. Alleen als men baas in eigen huis wil blijven en vreest dat aan het internationaal krediet onplezierige eisen worden verbonden, zal men blijven streven naar vergroting van de deviezenreserves. Het speculatiemotief zal in het internationale betalingsverkeer voornamelijk tot uitdrukking komen in een streven naar een zodanige samenstelling van de deviezenreserves dat het risico van devaluatieverliezen minimaal is.

De relatie tussen de groei van het wereldhandelsverkeer en de behoefte aan internationale liquiditeiten is, zoals uit het voorgaande blijkt, niet zo nauw als wel eens wordt voorgesteld. De door Prof. Reitsma beschreven paradox bestaat alleen voor zover de groei van de monetaire goudvoorraad en de mogelijkheden tot internationale kredietverlening onvoldoende zijn om in deze behoefte te voorzien. Duidelijke aanwijzingen dat er een algemeen tekort aan internationale liquiditeiten bestaat of op korte termijn dreigt, zijn overigens nog niet te bespeuren.

Ten aanzien van het derde bezwaar, nl. dat van de goudspeculatie betekent de instelling van de vrije goudmarkt inderdaad een verbetering. Er is een uitlaatklep gevonden voor speculatie zonder dat dit rechtstreeks een bedreiging vormt voor de functionering van het internationale monetaire stelsel. Een andere vraag is evenwel of het denkbaar is dat een belangrijk prijsverschil tussen monetair goud en niet monetair goud op den duur zou kunnen worden gehandhaafd. Gescheiden prijsvorming op markten die moeilijk waterdicht van elkaar afgesloten kunnen worden, blijft nu eenmaal een moeilijke zaak. Of er inderdaad een duurzaam belangrijk prijsverschil zal ontstaan is overigens nog moeilijk te voorspellen. Nu de kans op een drastische verhoging van de vaste goudprijs op korte termijn is vervlogen, hebben een aantal speculanten zich van het goud ontdaan onder het motto: „beter één vogel in de hand dan tien in de lucht”. Dergelijke speculatieve vraag- en aanbodreacties bieden weinig houvast voor een prognose van de prijsontwikkeling op langere termijn. Het minst waarschijnlijk is echter toch wel, dat de prijs voor het vrije goud duurzaam zal liggen beneden de \$ 35 per fine ounce. Samuelson concludeert dan ook, dat de instelling van een vrije goudmarkt niet meer is dan „the simplest, surest measure that will permit us to carry on for another six months”⁵⁾.

SPECIAL DRAWING RIGHTS

Kunnen de speciale trekkingsrechten op het Internationaal Monetair Fonds, waarover de „Club van Tien” (min één, nl. Frankrijk) eind maart te Stockholm overeenstemming heeft bereikt, worden beschouwd als een betere methode om de gebreken van het stelsel te corrigeren? In zekere zin wel. De groei van de voorraad internationale liquiditeiten zal, indien het voorstel wordt aanvaard, minder afhankelijk zijn van de tekorten op de Amerikaanse betalingsbalans. Voor de bestrijding van de bestaande problemen is het middel echter niet adequaat. Dat zou wel het geval zijn indien de moeilijkheden veroorzaakt werden door een acuut tekort aan internationale liquiditeiten. Daarvan is, zoals reeds gesteld, echter nog geen sprake. Tegen valutaspeculatie als gevolg van chronische

⁴⁾ „Europa: leider zonder pit” in *E.-S.B.* van 24 januari 1968.

⁵⁾ *Herald Tribune*, 19 maart 1968.

betalingsbalanstekorten bieden ook de „special drawing rights” geen afdoende bescherming. In dit verband is ook de volgende opmerking van Samuelson interessant: „If clever swap arrangements and skillful coaxing of foreign central banks could have solved our problems, his operations could command our utmost admiration. As Talleyrand would say Roosa's only fault was in believing in his own programs”⁵⁾.

„Special drawing rights” hebben dan ook alleen zin voor het opvangen van tijdelijke betalingsbalanstekorten. Indien zij worden gebruikt voor de financiering van duurzame tekorten zullen zij slechts een rem blijken te zijn op de gezondmaking van de internationale monetaire verhoudingen. Dit gevaar nu lijkt niet denkbeeldig. De touwtrekkerij over de vraag of de E.E.G. al dan niet een veto-recht zou krijgen bij de toekenning van de speciale trekkingsrechten is al een bewijs, dat de zaak sterk politiek geladen is. En met name in de internationale politiek is het niet ongebruikelijk dat machtsverhoudingen een grote rol spelen bij het nemen van beslissingen. De door de wet beschermde onafhankelijke positie van de presidenten van vele nationale centrale banken lijkt voor de internationale bankier veel moeilijker realiseerbaar. De vrees van De Gaulle voor partijdigheid ten voordele van de Verenigde Staten zou wel eens minder ongegrond kunnen zijn dan veel Europeanen wensen te geloven. Een suggestie als in de N.R.C. dat na nog enig geknutsel aan het internationale geldstelsel zou kunnen blijken, dat niet alleen het goud maar ook de betalingsbalans een mythe is, bevestigt op zijn minst de vrees dat het nieuwe systeem zou kunnen worden misbruikt⁶⁾.

RENTEDRAGEND GOUD EN GLIJDENDE WISSELKOERSEN?

Voor een belangrijk deel worden de gebreken van het thans nog vigerende stelsel veroorzaakt door het rigide karakter ervan. Alles moet vastzitten en vast blijven zitten totdat de boel vastloopt. Economische wenselijkheden lopen vast op politieke haalbaarheden. De dynamiek van de economische werkelijkheid wordt zo lang mogelijk ontkend. Belangrijke verbeteringen zouden reeds bereikt kunnen worden door het systeem iets soepeler te maken. Mogelijkheden daartoe zijn:

- a. zonodig jaarlijkse wisselkoersaanpassingen van ten hoogste ca. 2 pCt.;
- b. jaarlijkse verhoging van de officiële goudprijs met 2 à 3 pCt.

Ad a.

Door elk land de bevoegdheid te geven ieder jaar zo nodig een kleine correctie aan te brengen op de wisselkoers, zou kunnen worden voorkomen dat de over- en onderwaardering van bepaalde valuta's zodanige vormen aanneemt, dat ernstige en slepende crises ontstaan. De geringe winsten die te behalen zijn met valutaspeculatie bij dergelijke kleine correcties zouden deze activiteit aanzienlijk minder aantrekkelijk maken. De gedachte van langzaam glijdende wisselkoersen is niet nieuw, maar politiek kennelijk (nog) niet haalbaar gebleken.

Ad b.

Het is opmerkelijk, dat bij een verhoging van de goudprijs vrijwel steeds gedacht wordt aan een eenmalige drastische verhoging van de goudprijs. Blijkbaar zit hier nog steeds de gedachte van Roosevelt achter, dat het nodig is een

sinds 1917

sinds 1917

STENOGRAFENBUREAU W. STEMMER & ZN N.V.

Lieven de Keystr. 77, tel. (010) 20 06 86, Rotterdam-14
vervaardigt o.a. de officiële gemeenteraadsverslagen van Arnhem, Baarn, Dordrecht, Eindhoven, Groningen, Haarlem, Hilversum, Maastricht, Renkum en Rotterdam.

Wij leveren nu ook

NOTULEN VAN DIRECTIE- EN AANDEELHOUDERSVERGADERINGEN

De jarenlange gedegen ervaring van ons bureau, toepassing van moderne geluidsopnametechniek en vooral onze eersteklas medewerkers garanderen snel en accuraat werk, uitgevoerd op uiterst betrouwbare en discrete wijze.

(I.M.)

goudprijs voor monetaire doeleinden vast te stellen, die een hele generatie meekan. Zulk een drastische verhoging stuit dan evenwel op verschillende bezwaren. In de eerste plaats zou zij leiden tot een sterke bevoordeling van goudproducerende landen als Zuid-Afrika en de Sowjet-Unie, die in het Westen niet erg geliefd zijn. In de tweede plaats leidt zij tot een eenzijdige bevoordeling van die landen die een groot deel van hun deviezenreserves in goud aanhouden. Ten slotte zouden we over één generatie weer met hetzelfde probleem zitten.

Deze bezwaren zouden in veel mindere mate gelden of zelfs helemaal verdwijnen indien de prijs van het goud elk jaar met 2 à 3 pCt. zou worden verhoogd. Het monetaire goud wordt dan in feite rentedragend, maar het levert niet meer rente op dan een belegging van deviezenreserves, die in een andere vorm worden aangehouden. Een prijsverhoging van 2 à 3 pCt. per jaar loopt na verloop van jaren echter aardig op. De kans dat de volgende generatie opnieuw met het probleem te kampen krijgt, wordt kleiner. Men zou het tempo immers kunnen aanpassen aan de behoefte. Het bezwaar van bevoordeling van de goudproducenten weegt ook veel minder zwaar. Een belangrijke stijging van de winsten van de goudmijnen is ook op langere termijn niet waarschijnlijk als wordt uitgegaan van de veronderstelling, dat de produktiekosten eveneens zullen blijven stijgen.

De geleidelijke verhoging van de goudprijs zou tegelijkertijd een bron van nieuwe internationale liquiditeiten vormen. De onpartijdigheid van een dergelijk systeem zou tevens een afdoende garantie tegen misbruik zijn. Ten slotte zou ook goudspeculatie aanzienlijk minder aantrekkelijk worden. Er zijn betere beleggingen denkbaar dan die, welke ten hoogste een rendement van 3 pCt. per jaar opleveren. Weliswaar zou het goud ook in het verkeer tussen centrale banken enig agio gaan doen ten opzichte van de officiële goudprijs in de loop van een jaar, maar ook dit lijkt geen onoverkomelijk bezwaar. Voor hen die geloven in de mogelijkheid van een fiduciair internationaal geldstelsel zal dit voorstel evenwel een doorn in het oog zijn. De vraag is echter of de internationale samenwerking reeds zover is voortgeschreden dat fiduciair in een fiduciair geldstelsel gerechtvaardigd is.

B. de Vries

⁵⁾ *Herald Tribune*, 19 maart 1968.

⁶⁾ „De mythe van het goud, de bankiers en De Gaulle” in *N.R.C.* van 23 maart 1968.

Een Europese staalpolitiek?

De staalindustrie maakt in sommige landen van de Europese Gemeenschap een moeilijke tijd door; een jaar geleden werd vooral in Frankrijk en Duitsland algemeen van een crisis gesproken. Nu zijn het in de meeste commentaren „aanpassingsmoeilijkheden”. Wat is de oorzaak van deze crisis of aanpassingsmoeilijkheden?

Het staalverbruik neemt minder snel toe dan de industriële productie in het algemeen. Dit is een gevolg van de daling van het specifieke staalverbruik die men overal om zich heen dagelijks kan waarnemen (compactere, lichter uitgevoerde machines, het flinterdunne omhulsel van de moderne auto enz.), van de moeilijkheden in sommige staalverbruikende bedrijfstakken (scheepsbouw) en van de opkomst van andere metalen en kunststoffen (aluminium, plastics) die voor sommige doeleinden geschikte substituten voor staal zijn gebleken. Het resultaat van de pogingen om nieuwe toepassingsmogelijkheden voor staal te vinden is daarentegen beperkt gebleven.

In de tweede plaats blijft de productiecapaciteit gestadig toenemen. De vestiging van nieuwe staalfabrieken aan de kust en daarnaast ook de toegenomen omvang van de optimale productie-eenheid hebben tot een sterke uitbreiding van de capaciteit bijgedragen. De bezettingsgraad in de staalindustrie van de zes landen van de Europese Gemeenschap voor kolen en staal bedroeg in het afgelopen jaar gemiddeld 80 pCt. Dit percentage is op zichzelf nog niet verontrustend, maar het verschil tussen afzet- en productiemogelijkheden zal in de Gemeenschap en in de gehele wereld in de komende jaren verder toenemen. De Europese Commissie verwacht dat in 1970 de bezettingsgraad in de Gemeenschap slechts 78 pCt. zal bedragen. Buiten de Gemeenschap treft men eenzelfde beeld aan; in 1966 werd in de wereld bij een productiecapaciteit van 550 mln. ton 475 mln. ton geproduceerd. Alleen al in het afgelopen jaar zijn er 15 staalproducerende landen bijgekomen.

Overcapaciteit en traag toenemende vraag, gevoegd bij een marktstructuur die geen ruimte biedt voor priceleadership, hebben in de Europese Gemeenschap tot een zeer felle prijsconcurrentie geleid met het gevolg dat de staalprijzen in de zes landen praktisch op hetzelfde niveau liggen als in 1953, terwijl de prijzen in de Verenigde Staten en in Groot-Brittannië sedert dat jaar met 15 tot 40 pCt. zijn gestegen.

NATIONALE REACTIES

Deze ontwikkeling dreigde voor de van oudsher staalproducerende gebieden en vooral voor het Ruhrgebied, Lotharingen en delen van Wallonië, die veelal reeds eerder door de kolencrisis waren getroffen, uit sociaal oogpunt fataal te worden. Het is dan ook begrijpelijk dat de betrokken regeringen en bedrijfstakken de ontwikkeling niet op haar beloop wilden laten.

Het is echter betreurenswaardig dat de gelegenheid niet is aangegrepen om een Europese industriebeleid voor de

staalnijverheid uit te werken, hoewel daarvoor een geschikt uitgangspunt aanwezig was in de vorm van Algemene Doelstellingen die door de Europese Commissie worden opgesteld. Deze Algemene Doelstellingen zijn gedetailleerde, middellange-termijnprognoses die een goede basis voor een gemeenschappelijk beleid bieden. De betrokken landen en ondernemingen hebben echter zelfstandig gehandeld, elk op hun eigen manier; in de Bondsrepubliek Duitsland zijn vier machtige verkoopkantoren opgericht waarbij vrijwel de gehele Duitse staalindustrie is aangesloten, in Frankrijk hebben overheid en bedrijfsleven een overeenkomst gesloten die de staalindustrie in ruil voor verregaande verplichtingen op het punt van rationalisatie en concentratie de beschikking geeft over goedkoop kapitaal, en in België is een comité gecreëerd dat met soortgelijke methoden als in Frankrijk een sanering van de staalindustrie moet bewerkstelligen, met dit verschil dat men in België niet volgens een bepaald structuurplan te werk gaat maar elk geval afzonderlijk beziet. Buiten de Gemeenschap, in Groot-Brittannië, heeft men zijn heil gezocht in nationalisatie van de staalindustrie. Sterk uiteenlopende oplossingen dus voor analoge moeilijkheden.

In juli 1966 is in Frankrijk een akkoord tot stand gekomen tussen de staat en de staalindustrie. De overeenkomst bepaalt met name dat de staalindustrie de beschikking krijgt over goedkope investeringskredieten, met een looptijd van 25 jaar, tot een bedrag van fr. 2,7 mrd. (de rente bedraagt 3 pCt. over de eerste vijf jaar, 4 pCt. over de resterende periode). Voorts kunnen grond- en brandstoffen bestemd voor de staalindustrie tegen gereduceerde tarieven worden vervoerd. In ruil daarvoor verplicht de bedrijfstak zich de rationalisatie en modernisering van de staalindustrie krachtig ter hand te nemen en medewerking te verlenen bij de omschakeling van de getroffen gebieden en bij de herscholing van arbeidskrachten die de rationalisatie overbodig zal maken.

Als men de omstreden vraag of de rentesubsidies met het E.G.K.S.-Verdrag in overeenstemming kunnen worden gebracht, buiten beschouwing laat, blijft over, dat de Franse overeenkomst een interessante poging vormt om een gehele bedrijfstak te moderniseren volgens een door deze zelf opgesteld „plan professionnel” waaraan de overheid vervolgens haar zegen (en geld) heeft gegeven.

Deze vorm van verrijnd dirigisme verdient te meer de aandacht omdat het blijkens uitspraken van de Eerste Minister en de Minister van Economie en Financiën van Frankrijk in de bedoeling ligt ook andere bedrijfstakken een soortgelijke behandeling te geven als de ijzer- en staalindustrie. De staalovereenkomst zal waarschijnlijk model staan voor plannen voor andere bedrijfstakken die achterop geraakt zijn of niet van de grond komen en die naar het oordeel van de overheid voor een voorkeursbehandeling in aanmerking komen, hetzij omdat zij bijzonder arbeidsintensief zijn, hetzij omdat zij van groot belang worden geacht voor de ontwikkeling van de economie als geheel,

hetzij ten slotte omdat zij om redenen van nationale onafhankelijkheid onmisbaar worden geacht. Men denkt daarbij, naast de staalindustrie, aan de elektronische industrie, de kernindustrie en de chemische industrie.

Het is de moeite waard in dit verband Minister Debré te citeren:

„De overeenkomst (met de staalindustrie) bewijst dat de overheid niet onverschillig blijft voor de moeilijkheden in een belangrijke bedrijfstak. Wij hebben het „laissez faire” verworpen, maar wij hebben ons ook verre gehouden van alle streven naar nationalisatie. De overeenkomst is een mijlpaal in de economische politiek van de moderne democratie. Voortaan zal het niet meer zo zijn dat een bedrijfstak zich in moeilijke tijden voor steun tot de overheid kan wenden om vervolgens weer zijn eigen weg te gaan zodra de moeilijkheden zijn overwonnen. Maar daar staat tegenover dat de overheid een industrie die zich tot haar moet wenden, ook andere mogelijkheden dan nationalisatie kan bieden”.

Met andere woorden, de Franse regering ziet de staalovereenkomst als het uitgangspunt voor een breder opgezet plan om de economie van Frankrijk te moderniseren. Eerste Minister Pompidou heeft dat kort na de ondertekening van de overeenkomst trouwens nog eens bevestigd: „Ook in andere bedrijfstakken zal in de toekomst een soortgelijke politiek (als in de staalsector) worden gevoerd”.

De ontwikkeling in Frankrijk werd in de *Westduitse staalindustrie* met enige bezorgdheid gevolgd. Het werd onredelijk geacht dat de Duitse staalindustrie niet alleen de dure produkten van een noodlijdende bedrijfstak — de kolennijnen — moest afnemen, maar bovendien in de internationale concurrentie nu de strijd moest opnemen met een door subsidies bevoordeelde Franse industrie.

Begin 1967 kwam de Bijzondere Raad van Ministers van de E.G.K.S. althans ten dele aan het eerste bezwaar tegemoet door een communautaire regeling vast te stellen voor de subsidiëring van cokeskolens die voor de staalindustrie bestemd zijn. Vervolgens hechtte de Hoge Autoriteit in maart van dat jaar haar goedkeuring aan de oprichting van vier verkoopkantoren waaraan de verkoop van de gehele Westduitse walsstaalproductie is toevertrouwd. Een oplossing dus die men typisch Duits kan noemen: geen overheidsinterventie, maar „Selbsthilfe” in de vorm van kartellering; van beperking van de concurrentie wordt een verbetering van de financiële situatie van de ondernemingen verwacht.

Het is niet zonder meer duidelijk of de maatschappelijke kosten van deze oplossing geringer zullen blijken te zijn dan die van de methode die in Frankrijk is gekozen. In het gunstigste geval zullen de kantoren de verkoopkosten doen dalen en daarnaast ook tot een verlaging van de produktiekosten leiden (door bundeling van de walsprogramma's), tot een besparing van de vrachtkosten (omdat het kantoor orders aan de ten opzichte van de afnemer gunstigst gelegen bedrijven kan toewijzen) en ten slotte tot een afremmen van de investeringsdrang omdat elke onderneming toch maar een bepaalde hoeveelheid mag leveren ongeacht haar produktiecapaciteit. Men verwacht in Duitsland dat het hierbij niet zal blijven. De Duitse Minister van Economische Zaken heeft de kantoren waarderend „oefencentra voor fusies” genoemd.

De eerste ervaringen wijzen erop dat de Duitse staalindustrie zelf de gemeenschappelijke verkooppolitiek vooral ziet als een middel om de prijzen op peil te houden. Gebruik makend van de betrekkelijke rust aan het prijsfront trachten de ondernemingen nu via bilaterale samenwerking, buiten

de verkoopkantoren om, tot de rationalisatie van de produktie te komen die expliciet doel is van de oprichting van de kantoren.

BEZWAREN VAN DE NATIONALE MAATREGELEN

Het Duitse kartel en de Franse staalovereenkomst kunnen beide tot een verbetering van de situatie in de staalindustrie leiden. In de Bondsrepubliek Duitsland heeft de staalindustrie zichzelf uit de moeilijkheden gered, maar met middelen die in eerste instantie meer prijsstabilisatie beogen dan rationalisatie van de produktie. Het zal nog moeten blijken of de vier kantoren onafhankelijk van elkaar blijven opereren, ook als de thans ingetreden stabilisatie van de prijzen weer plaats maakt voor verder prijsverval. Het is misschien geen toeval dat de machtigste van de vier — het kantoor West — als eerste zijn nieuwe prijschalen heeft gepubliceerd. Dit kantoor kan de rol van prijsleider gaan spelen.

Het gevaar dat andere bedrijfstakken die in moeilijkheden komen te verkeren, zich met een beroep op het precedent in de staalindustrie, tot soortgelijke verkoopkartels aaneensluiten, is niet groot omdat het Bundeskartellamt al heeft laten weten dat het de overeenkomst die in de staalindustrie onder E.G.K.S.-recht kon worden gesloten voor andere bedrijfstakken niet zou goedkeuren.

De mogelijkheden om in andere sectoren van de Franse economie een soortgelijk plan als het „plan professionnel” ten uitvoer te leggen, zijn ook beperkt, al was het alleen maar omdat zo'n plan een kostbare zaak is voor de overheid.

De Franse overeenkomst beoogt structuurverbetering, het Duitse kartel in de eerste plaats prijsstabilisatie. Beide vormen een ernstige belemmering voor het tot stand komen van een Europese structuur in de staalindustrie, omdat zij erop zijn gericht de situatie vanuit nationaal gezichtspunt te saneren. Als nu blijkt dat de doelstellingen van het plan of het kartel door externe factoren in gevaar worden gebracht; zal men al gauw geneigd zijn deze factoren zoveel mogelijk uit te schakelen. Dit is al gebleken in Frankrijk waar de voorzitter van de bond van werkgevers in de staalindustrie heeft aangedrongen op een tijdelijke bevriëzing van de handel tussen de zes landen¹⁾, waarvan de schommelingen als een storend element worden gezien. Het lijkt niet gewaagd te veronderstellen dat de vier Duitse verkoopkantoren onder leiding van het kantoor West bepaalde afspraken zouden maken als de bundeling in vier kantoren niet het gewenste effect heeft.

Op langere termijn bezien vormen de nationale maatregelen in Frankrijk en de Bondsrepubliek Duitsland een beletsel voor de optimale arbeidsverdeling die een van de doelstellingen van de Gemeenschap is. En dat niet alleen omdat bijvoorbeeld het Franse staalplan uitsluitend op de nationale belangen is afgestemd, maar ook omdat specialisatie-overeenkomsten e.d. tussen ondernemingen uit verschillende lid-staten wel heel moeilijk worden als de staalindustrie van elk land wordt beheerst door een nationaal kartel of een nationaal plan. Een Europese staalindustrie kan alleen tot stand komen als de kunstmatige belemmeringen tot een minimum worden teruggebracht.

¹⁾ Het staalverbruik in de landen van de Gemeenschap wordt thans voor 24,6 pCt. gedekt door invoer uit andere lid-staten, tegen 19,6 pCt. in 1960 en 17 pCt. in 1955.

CONCLUSIE

De weis die hier en daar wordt geuit om het handelsverkeer in staalprodukten tussen de lid-staten tijdelijk te bevriezen, kan worden beschouwd als een subtiële variant op de opinie dat Nederlanders en Italianen zich maar liever op de bollenteelt en het vreemdelingenverkeer moeten toelagen en de staalproductie beter aan de traditionele staalproducenten kunnen overlaten. Het is natuurlijk het goed recht van Italië en Nederland om een produktieve staalindustrie op te bouwen, maar omgekeerd kunnen deze landen ook niet onverschillig blijven voor de problemen die zich in andere delen van de Gemeenschap voordoen.

Dit geldt temeer omdat de reacties in de verschillende lid-staten van de E.G.K.S. op de moeilijkheden waarmee de staalindustrie geconfronteerd wordt, een desintegratie van de gemeenschappelijke staalmarkt tot gevolg dreigen te hebben en op langere termijn een optimale allocatie van produktiefactoren in de Gemeenschap in de weg staan.

De overeenkomst die in Frankrijk tussen overheid en bedrijfstak is gesloten, verdient in het bijzonder de aandacht omdat de Franse regering een soortgelijke regeling voor andere probleemsectoren blijkt te overwegen. Het is waarschijnlijk dat meerdere „plans professionnels” het einde van de gemeenschappelijke markt zouden inluiden.

De Europese Commissie zal steeds, als de situatie in een bedrijfstak de regering van een of meer lid-staten aanleiding geeft tot ingrijpen, moeten voorstellen dat vertegenwoordigers van de betrokken bedrijfstakken uit de lid-staten met vertegenwoordigers van de nationale regeringen onder leiding van de Commissie in Brussel overleg plegen om tot een Europese regeling te komen die in het communautaire programma voor de economische politiek op middellange termijn kan worden ingepast. Alleen op deze manier kan het gevaar dat een zuiver nationale sectorpolitiek voor de gemeenschappelijke markt inhoudt worden afgewend.

Een Comité ad hoc „Staalproblemen”, waarin vertegenwoordigers van de lid-staten zitting hebben onder voorzitterschap van een hoge ambtenaar van de Europese Commissie, houdt zich al geruime tijd met de moeilijkheden in de staalindustrie bezig. In de Europese Commissie worden op het ogenblik voorstellen voor een Europese staalpolitiek uitgewerkt. Als deze voorstellen voor de regeringen en de bedrijfstak aanvaardbaar blijken, is daarmee het eerste voorbeeld van een gemeenschappelijke industriepolitiek voor een bepaalde sector gegeven. Als echter elk land zijn eigen weg blijft gaan, ziet het er ook voor een breder opgezette Europese industriepolitiek somber uit.

G. van den Berge

Beslissen in een onzekere situatie

Een praktijkgeval

INLEIDING

De artikelen over herinvestering van „cash flows”, die op 23 en 30 november 1966 in *E.-S.B.* verschenen, bleken een bron van inspiratie te zijn. Nu aan de stroom van reacties een einde is gekomen, hopen wij binnenkort gelegenheid te hebben om een samenvattende beoordeling te geven. Hetgeen thans volgt, is een poging om een gedachtenwisseling op gang te brengen over beoordelen van en beslissen in een onzekere situatie.

Factoren als onzekerheid, risico, subjectieve waarschijnlijkheid, „utilities”, beslissingsregels e.d. worden niet eenduidig gedefinieerd en verwerkt. De doelmatigheid van de wijze van meting en de kwantitatieve uitdrukking van een aantal van deze grootheden laat te wensen over. Mede daardoor worden de toepassingsmogelijkheden onvoldoende benut en laten zich gevallen aanwijzen die in de praktijk niet goed zijn toegepast. De visies van de produktietechnicus, de bedrijfseconoom, de „marketing man”, de statisticus, de macro-econoom en de ondernemingsleiders zijn nodig om méér klaarheid te brengen. Integratie van deze visies zou een in praktisch opzicht werkelijke verbetering en uitbreiding van de thans beschikbare methoden en technieken kunnen bewerkstelligen.

E.-S.B. 17-4-1968

ILLUSTRATIE VAN EEN PRAKTIJKGEVAL

Beknopt beschreven wordt de reeds zes jaren geleden door Lawless en Haas gepubliceerde methode „How to Determine the Right-size Plant”. Deze publikatie werd gekozen om de volgende redenen:

- Het gaat om „one of the most complex problems facing the management of an expanding business”, zoals Lawless en Haas destijds opmerkten, en deze opmerking geldt nog steeds.

- Zij is een indicatie van de mate waarin en het niveau waarop bij den groot chemisch concern belangrijke beslissingen kwantitatief worden ondersteund. Bekend is, dat openbaarmaking najlt op de ontwikkeling. Het niveau waarop thans wordt gewerkt, ook in Europa, laat zich slechts gissen. De moeilijkheden die zich bij de praktische toepassing van formele analysemethoden voordoen en de licht opsombare gevallen waarin toepassing niet goed mogelijk is, vormen geen excuus voor degenen die „deze theoretische haarkloverij” verwerpen.

- Subjectieve waarschijnlijkheidspercentages worden gebruikt. Gewoon gebruikt, niet volledig en niet correct. Niet aangegeven werd, hoe de kwantitatieve uitdrukking ervan werd bepaald. Onze mening daarover willen wij

gaarne toetsen aan die van anderen, om te trachten tot formele procedures te komen. Het gaat om de factoren waarvan bijv. deze overeenstemming en de daarop gebaseerde „cost of uncertainty” werden afgeleid: „... The product planning committee met in emergency session and agreed upon an *a priori* distribution of \bar{n} which could be approximated by a beta distribution whose mean was equal to 0.025 and whose mode was equal to 0.013....”. En: „... the president of the company was very sceptical.... He ordered that the cost of uncertainty be determined” (passages uit recente literatuur ter zake van „decision-making under uncertainty”).

BEKNOPT BESCHRIJVING

Aangenomen wordt, dat de ondernemingsleiding reeds besloten heeft een chemische installatie — type „single-train processing” — te bouwen om aan de verwachte vraag te kunnen voldoen. Besloten moet nog worden, op welke wijze de capaciteit die over enkele jaren vereist is voor het dan verwachte verkooppeil, zal worden gerealiseerd: direct bouwen op de grootste capaciteit die straks verwacht wordt; initiële investering voor het peil van de verkopen in het eerste jaar, of een der mogelijkheden tussen deze twee uitersten.

De verkoopbegroting in eenheden produkt staat centraal; deze is opgesteld voor de eerste zes jaren na het in bedrijf stellen van de installatie. Van groei in de afzet na het zesde jaar wordt — gemotiveerd — afgezien; handhaving van het dan bereikte niveau wordt aangenomen tot het einde van de economische levensduur van het gehele project (= 15 jaar). De fiscale levensduur wordt gesteld op 10 jaar; geen restwaarde; afschrijvingssysteem „double-declining”; belastingvoet 52 pCt.

De waarschijnlijke verwachting omtrent de mate van overeenstemming tussen werkelijk te behalen afzet en de begrote afzet wordt aangegeven door de achter de verkopen geplaatste waarschijnlijkheidscoëfficiënten. Verwachting A: de waarschijnlijkheid dat de werkelijke verkopen zich geheel overeenkomstig de begroting zullen ontwikkelen, wordt gesteld op 50 pCt. Verwachting B (20 pCt.): de werkelijke verkoop zal zich ontwikkelen overeenkomstig de eerste vier jaren; de afzet wordt groter dan 21 mln. eenheden, doch zal het aantal van 25 mln. eenheden niet overschrijden. Verwachting C (15 pCt.): werkelijke verkopen overeenkomstig de begrote eerste drie jaren; worden hoger dan 17 mln. eenheden, doch blijven beneden 21 mln. eenheden. Verwachting D en E: idem, doch met betrekking tot respectievelijk het tweede en het eerste jaar. Verwachting F (1 pCt.): de werkelijke verkopen zullen het geplande aantal voor het eerste jaar niet overschrijden.

Verwachte verkopen in eenheden produkt

Jaar	Aantal	Waarschijnlijkheidspercentage
1	12 mln.	0,01 (F)
2	14 mln.	0,04 (E)
3	17 mln.	0,10 (D)
4	21 mln.	0,15 (C)
5	25 mln.	0,20 (B)
6	30 mln.	0,50 (A)

Voorts wordt aangenomen dat de kosten, die grotendeels afhankelijk zijn van de grootte van de investering (bepaalde belastingen, verzekeringen, onderhoud, bepaalde

uitvoerende arbeid en deels de „factory overhead” en de administratiekosten), jaarlijks 18 pCt. van de investering in vaste activa bedragen. Bij de uitwerking wordt met 15 pCt. financieringskosten rekening gehouden. Van het werkkapitaal wordt gezegd, dat dit verkregen kan worden indien en voor zover noodzakelijk; bij de uitwerking speelt het geen rol. De uitwerking geeft de contante waarde van de kosten per f. 1.000 totale investering die nodig is om in het zesde jaar 30 mln. eenheden af te kunnen zetten. De totale investering verschilt al naar het te volgen investeringspatroon. Eenvoudigheidshalve wordt Lawless en Haas voor de illustratie het aantal mogelijke investeringspatronen beperkt tot 4 mogelijkheden:

Alternatief I: initiële investering voor de jaarlijkse capaciteit van 30 mln. eenheden produkt.

Alternatief II: initiële investering voor een capaciteit van 17 mln. eenheden, gevolgd door uitbreidingsinvestering per begin J_3 ter grootte van 13 mln. eenheden, indien vereist.

Alternatief III: initiële investering voor 14 mln. eenheden, gevolgd — indien noodzakelijk — door een uitbreidingsinvestering van 7 mln. eenheden per begin J_2 en van 9 mln. eenheden per begin J_4 .

Alternatief IV: initiële investering voor afzet in eerste jaar, gevolgd — indien noodzakelijk — door uitbreidingsinvesteringen per begin van J_1 tot en met J_5 van resp. 2 mln., 3 mln., 4 mln., 4 mln. en 5 mln. eenheden.

De investering voor een complete installatie voor 12 mln. eenheden per jaar bedraagt f. 1 mln.; een installatie voor 30 mln. eenheden per jaar kost f. 2,28 mln. Gebruikt worden „scale-up factors” voor de afleiding van de bedragen voor de overige initiële investeringen die mogelijk zijn en voor de kosten van de uitbreidingsinvesteringen. De verhouding investering_a voor een installatiegrootte „a” met de investering_b voor een soortgelijke installatie van de grootte „b” wordt daarbij uitgedrukt als volgt:

$$\frac{\text{investering}_a}{\text{investering}_b} = \left(\frac{a}{b} \right)^{f_0}$$

De exponent (= scale-up factor) voor initiële investeringen wordt gesteld op 0,9; de „scale-up factor” voor uitbreidingsinvesteringen bedraagt 0,6.

DE UITKOMSTEN

De uitkomsten werden verkregen met behulp van lineaire modellen die met een Burroughs 220 computer werden uitgewerkt: afwijkingen zijn beperkt tot 5 pCt. Bijgaande tabel geeft de kosten per f. 1.000 investering van elk alternatief voor elke verkoopverwachting. Afzonderlijke vermenigvuldiging met de waarschijnlijkheidscoëfficiënten en optelling per investeringsalternatief, geeft de zgn. waarschijnlijke kosten (per f. 1.000 investering). Het derde investeringspatroon verdient hierbij de voorkeur, dus een initiële capaciteit voor het verkoopniveau van het tweede jaar, gevolgd door een uitbreidingsinvestering per begin van het tweede jaar en van het vierde jaar.

Hetgeen opvalt, is de wijze van uitwerking; alle mogelijke combinaties worden afgetast en eerst aan het einde worden de waarschijnlijkheidspercentages opgevoerd. Dit houdt ongetwijfeld verband met het illustratieve karakter van deze beslissingsvoorbereiding. Zonder gebruik van de waarschijnlijkheidsverdeling zou het tweede investeringsalternatief de voorkeur verdienen, terwijl uiteindelijk het derde patroon wordt aangehouden. Dit is ook veroorzaakt

door een tweede doel dat de publikatie van Lawless en Haas beoogde, nl. illustratie van het gebruik van nomogrammen. Voor elke variabele werden de uiterste waarden aangegeven. De voorgerecalculeerde grafische hulpmiddelen (= nomogrammen) geven zonder veel moeite de contante waarden van de kosten bij uiteenlopende hoogte van bijv. financieringskosten, „scale-up factors”, kosten die afhankelijk zijn van de grootte der investering e.d. Hiervan hebben wij geheel geabstraheerd, omdat dit doel thans niet aan de orde is.

Lawless en Haas huldigen de mening dat „formal methods of optimization should be used in those parts and only those parts of a complete analysis in which the decision maker believes that it will pay him to use them”. Het onderhavige probleem wordt gekenmerkt door een aantal achtereenvolgende beslissingen die elkaar beïnvloeden. De waarschijnlijkheidspercentages dienen ervoor om de invloed van de afwijkingen tussen werkelijke verkopen en begrote verkopen op de investeringsbeslissing te laten doorwerken. Daarvoor ook, zijn de uitbreidingsinvesteringen gespecificeerd met de toevoeging: indien noodzakelijk. Aangenomen kan worden dat direct na afloop van enig jaar volledige informatie beschikbaar is omtrent de hoogte van de in dat jaar gerealiseerde verkoop. Alhoewel er dus een aantal mogelijke acties zijn die elkaar

beïnvloeden en in de loop van de tijd uitsluitend wordt verkregen over verschillen tussen actuele en begrote verkopen, maken Lawless en Haas toch niet volledig gebruik van de mogelijkheden die de formele analyse biedt. Zij werken slechts met de subjectieve *onvoorwaardelijke* waarschijnlijkheden, terwijl de strategie rekening dient te houden met de vrijkomende informatie. Er wordt alleen uitgebreid, indien noodzakelijk, d.w.z. indien de actuele verkopen aangeven dat de begroting (redelijk) goed was.

In verband met de noodzakelijke bouw tijden — voor initiële investeringen 1½ jaar, voor uitbreidingsinvesteringen 1 jaar — moet worden volstaan met de ontwikkeling der verkopen in de voorgaande jaren en kan niet worden gewacht tot het begin van het jaar waarin de extra capaciteit nodig is. Voorts kan de optimalisering van de resultaten (hier door middel van letten op de laagste kosten) in geval van juist dit soort problemen dat gekenmerkt wordt door een serie achtereenvolgende beslissingen, veelal worden verkregen door de rekentechniek die bekend staat onder dynamisch programmeren. Deze rekentechniek is ten minste reeds een decennium bekend; er verschijnen de laatste tijd meer publikaties met praktische toepassingen over. Zeer lezenswaardig is in dit verband het artikel van R. H. Howard (Stanford University): „Dynamic Programming” in *Management Science* van januari 1966¹⁾.

Waarschijnlijke kosten voor vier alternatieven bij zes verwachtingen (A t/m F)

Alternatief	A	B	C	D	E	F	Totaal
I	(2.750 × ,50)	(2.750 × ,20)	(2.750 × ,15)	(2.750 × ,10)	(2.750 × ,04)	(2.750 × ,01)	f. 2.750
II	(2.630 × ,50)	(2.630 × ,20)	(2.630 × ,15)	(1.720 × ,10)	(1.720 × ,04)	(1.720 × ,01)	f. 2.490
III	(2.680 × ,50)	(2.680 × ,20)	(2.130 × ,15)	(2.130 × ,10)	(1.470 × ,04)	(1.470 × ,01)	f. 2.480
IV	(3.150 × ,50)	(2.770 × ,20)	(2.390 × ,15)	(2.020 × ,10)	(1.630 × ,04)	(1.260 × ,01)	f. 2.770

KANTTEKENINGEN

Niet ingegaan wordt thans op de beperking van variabelen, de data en investeringsalternatieven, alsmede op de gevolgde selectiemethode (netto contante-waardemethode).

Indien wél rekening wordt gehouden met de geleidelijk ter beschikking komende informatie over behaalde verkopen, hetgeen van invloed is op de uitbreidingsinvesteringbeslissing, dan verandert de beslissing over de grootte van de initiële investering eveneens! De waarschijnlijke kosten bij deze vollediger strategie kunnen als volgt worden weergegeven:

Waarschijnlijke kosten na verwerking van onvoorwaardelijke en voorwaardelijke waarschijnlijkheden

Alternatief I	f. 2.750
Alternatief II	f. 2.339
Alternatief III	f. 2.555
Alternatief IV	f. 2.911

Aan het tweede alternatief moet dus de voorkeur worden gegeven in plaats van aan het derde. De verschillen tussen de onderscheidene alternatieven zijn voorts ook veranderd, hetgeen echter minder belangrijk is. Lawless en Haas gaan op die verschillen uitvoerig in, omdat deze aangeven waarom het nemen van een onjuiste beslissing kan neerkomen. Het is doelmatig ook de „cost of uncertainty” bij de te

nemen beslissing in aanmerking te nemen. Deze laat zich voor het door Lawless en Haas verkozen alternatief (II) becijferen op f. 278 (260), en voor het door ons geprefereerde alternatief (II) op f. 195 (680). Deze kosten zijn dus in feite f. 82 (580) lager, hetgeen blijkt als ook met de voorwaardelijke waarschijnlijkheidspercentages rekening wordt gehouden. Te geleger plaats en tijd hopen wij uitvoeriger op de „cost of uncertainty” in te gaan en aan te tonen dat er een beslissingsregel valt te formuleren die positie kiest tussen minimax en mathematische verwachting. Toepassing van hetgeen wij voorstellen aan te duiden met minicost (of uncertainty), lijkt vooral waardevol in gevallen die gekenmerkt worden door een serie achtereenvolgens te nemen beslissingen.

Indien alle mogelijke investeringsalternatieven worden beoordeeld, en niet alleen de vier aangegeven mogelijkheden, verandert waarschijnlijk de volgorde van de preferenties opnieuw. In verband met vergelijking van de uitkomsten met die van Lawless en Haas, louter ter illustratie van de methode en het belang van waarschijnlijkheidspercentages, werd dit niet gedaan. Toch is dat noodzakelijk voor de meest optimale beslissing.

Drs. L. W. Kokee

¹⁾ Wij zijn de heer P. J. Saakes, econometrisch student aan de Nederlandse Economische Hogeschool, erkentelijk dat hij deze publikatie onder onze aandacht heeft gebracht.

Johnson treft Europees toerisme

De slechte positie van de Amerikaanse betalingsbalans heeft de President van de Verenigde Staten genoopt tot een aantal maatregelen om de dollarbestedingen in het buitenland — met name in Europa — te beperken. Deze maatregelen betreffen voornamelijk de Amerikaanse investeringen en het reisverkeer. Over het effect van de beperking van het Amerikaanse reisverkeer naar Europa zijn tot op heden nog geen beschouwingen gegeven waarin met berekeningen het nadeel wordt aangetoond dat Europa — en dan kijken wij uiteraard speciaal naar Nederland — zal hebben van de voorgestelde maatregelen. Daarom willen wij in dit artikel een poging daartoe wagen.

OORZAKEN

Alvorens over te gaan tot bespreking van de door de Amerikaanse Staatssecretaris van Financiën, Henry W. Fowler, voorgestelde maatregelen en hun mogelijk effect, dient een inzicht te worden verkregen in de oorzaken die hiertoe hebben geleid. In tabel 1 geven wij de stand van de Amerikaanse betalingsbalans van het reisverkeer naar enige grote delen van de wereld als herkomstgebied. De definitieve cijfers over 1967 zijn nog niet bekend. Uit deze tabel blijkt duidelijk dat Europa voor de Amerikaanse reisverkeersbalans de grootste negatieve post betekent: niet alleen besteden Amerikanen er meer dan viermaal zoveel als Europeanen in de Verenigde Staten, maar een groot deel van het negatieve saldo van de transportkosten wordt ook veroorzaakt door reizen naar de „oude wereld”.

In het licht van een beschouwing over de plaats van het Amerikaanse reisverkeer in de betalingsbalans is het niet juist ook de uitgaven van Amerikaanse reizigers voor „U.S.-flag carriers” (\$ 635 mln. in 1966) erbij te betrekken; daarom rekenen wij hier „slechts” met een deviezentekort op de Amerikaanse reisverkeersbalans van ca. \$ 1,75 mrd. voor het jaar 1967.

VOORGESTELDE MAATREGELEN

Wetende op hoeveel verzet de Amerikaanse regering zou stuiten door één der elementaire rechten van de mens (de vrije verplaatsing) aan te tasten, heeft „Washington” een ingewikkelde regeling voorgesteld ¹⁾: ten einde niet het aantal reizigers, maar hun veelal „buitensporig hoge” uitgaven te beperken, wordt een belasting geheven op de gemiddelde dagbesteding „outside Western Hemisphere” (lees: Europa); de eerste \$ 7 zijn vrij van belasting, van \$ 8 tot \$ 16 is de belasting 15 pCt., bij een besteding van meer dan \$ 15 bedraagt de belasting 30 pCt. ²⁾. Daarenboven zal de vrije invoer van tijdens de reis gekochte goederen worden beperkt tot een waarde van \$ 10 (was \$ 100); over de meerwaarde zal 25 pCt. invoerrechten worden geheven. Deze maatregel treft in het bijzonder ons land: vele Ame-

rikanen besteedden in Nederland vele tientallen dollars voor diamanten en andere edelstenen, Delfts blauw en andere artikelen van waarde die in ons land voor Amerikanen relatief goedkoop zijn.

Behalve het directe vervoer heen en terug, wordt op dagbasis elk vervoer na een verblijf van 12 uur ter plaatse belast. Een blijvende „air-travel tax” van 5 pCt. zal worden ingevoerd op het vervoer naar en van „Western Hemisphere”. Uitgezonderd van de verblijfsbelasting zijn slechts Amerikanen die buiten de Verenigde Staten wonen en degenen die voor zaken of opleiding meer dan 120 dagen buitenslands verblijven.

Terecht zijn de Europese en Amerikaanse reiswereld verontwaardigd over deze discriminatie en vooral over het ingewikkelde voorstel dat veel kosten ter controle zal meebrengen. Daarenboven vrezen zij het prijsverhogend effect van ca. 15 pCt. voor een 21-daagse West-Europa-toer.

DAGBESTEDING IN EUROPA

De Amerikaanse regering vindt de gemiddelde dagbesteding van Amerikanen in Europa (\$ 15,75) hoog. Deze hoogte wordt door een aantal — deels tegen elkaar inwerkende — factoren bepaald:

1. *Doel van het bezoek.* Uiteraard geeft iemand die een zakenreis onderneemt, in de regel veel meer per dag uit dan degene die voor andere doeleinden een reis onderneemt. De Amerikaanse statistieken laten een duidelijke stijging zien van het percentage zakenreizigers onder de reizigers naar Europa. Er is zelfs sprake van een verdubbeling in ongeveer tien jaar tot ca. 30 pCt. in 1966.

2. *De verblijfsduur.* In het toerisme is als gebruikelijke — en ook zeer begrijpelijke — trend te zien dat de dagbesteding per persoon daalt naarmate de verblijfsduur toeneemt. De verblijfsduur van Amerikaanse reizigers in Europa daalt sterk: van niet minder dan 69 dagen in 1948, 55 dagen in 1956, 45 dagen in 1963 tot 37 dagen in 1966.

3. *Vliegpassagiers.* De korter geworden verblijfsduur kan duidelijk worden toegeschreven aan de sterke stijging van het aantal Amerikaanse vliegpassagiers naar Europa bij een vrijwel constant aantal bootreizigers (tabel 2).

¹⁾ Ontleend aan een officiële publikatie in *Travel Weekly*, 13 februari 1968, blz. 1.

²⁾ Dit deel van het wetsvoorstel is eind maart door de Congresscommissie voor openbare financiën afgewezen. Niettemin handhaven wij de gemaakte berekeningen, omdat deze dreigende maatregel in het eerste kwartaal reeds tot ca. 30 pCt. minder boekingen in de Verenigde Staten voor reizen naar Europa heeft geleid en daarenboven de door de Congresscommissie gehandhaafde onderdelen van het wetsvoorstel (vrije invoer van meegebrachte goederen ter waarde van \$ 10 i.p.v. \$ 100 en de „air-travel tax” van 5 pCt.) juist Nederland als „gateway to Europe” hard zullen treffen.

4. *Goedkoper transport.* Dit maakt het reisverkeer naar Europa toegankelijk voor personen uit steeds lagere inkomensklassen, die echter dan ook een relatief goedkoop verblijf moeten houden. Dit drukt de gemiddelde dagbesteding.

5. „*Native born*”-reizigers. Van den beginne af publiceerde het Department of Commerce afzonderlijke gegevens over het reisverkeer van „native born”- en „foreign born”-reizigers. De gemiddelde dagbesteding van de eerste categorie is nagenoeg het dubbele van de tweede, ofschoon hun verblijfsduur slechts een kwart korter is (34 tegen 46 dagen). Er gaat dan ook een opwaartse druk op de gemiddelde dagbesteding van Amerikaanse reizigers in Europa uit van de permanente stijging van het aandeel van de „native born travellers” in het totaal aantal Amerikaanse reizigers naar Europa (57 pCt. in 1952 tot 80 pCt. thans).

Al deze factoren tezamen hebben ertoe geleid dat de gemiddelde dagbesteding van Amerikanen in Europa in de naoorlogse jaren aanvankelijk is opgelopen (\$ 12 in 1950 tot \$ 18 in 1961), maar nadien — ondanks een voortgaande verhoging van het Europese prijspeil — nagenoeg constant op \$ 15,75 bleef staan. Dit niveau nu wil de regering in Washington met ca. 15 pCt. gaan belasten blijkens de hierboven genoemde voorgestelde maatregelen.

AMERIKANEN IN EUROPA

Ten einde het effect van deze maatregelen in Europa na te gaan, is het nodig een indruk te geven van de betekenis van het Amerikaanse reisverkeer voor de verschillende Europese landen. Daarvoor dient tabel 3.

De verblijfsduur van Amerikaanse reizigers is in het Verenigd Koninkrijk en Italië het hoogste (ca. 12 dagen), in ons land ca. 2½ dag. Wat de hoogte van de bestedingen betreft komt Nederland op de tiende, wat het aantal reizigers betreft op de zevende plaats. Geen wonder dat ook de K.L.M. verontrust is door de voorgenomen belastingmaatregelen van de Amerikaanse regering.

EFFECT VOOR NEDERLAND

President Johnson heeft betoogd met zijn belastingmaatregelen niet het aantal reizigers naar Europa te willen verminderen, maar wel hun bestedingen, opdat het tekort op de deviezenbalans van het reisverkeer in 1968 met een kwart zal verminderen. Een dergelijke poging om ca. \$ 400 mln. à \$ 500 mln. te „winnen” op een besteding van \$ 920 mln., zou een halvering van de dollarontvangsten voor Europa uit het Amerikaanse reisverkeer betekenen. Reëler is het dan ook te veronderstellen dat krachtige pogingen zullen worden ondernomen om het reisverkeer uit Europa naar de Verenigde Staten aan te moedigen. Dit steeg namelijk aanvankelijk zeer sterk: van \$ 48 mln. in 1954, \$ 86 mln. in 1958, \$ 105 mln. in 1962, \$ 170 mln. in 1964 tot \$ 205 mln. in 1965, doch in 1966 vond slechts een stijging van 5 pCt. plaats tot \$ 215 mln. Maar zelfs al stijgen de ontvangsten uit het Europese reisverkeer tot ca. \$ 300 mln., dan nog zouden de bestedingen van Amerikaanse reizigers in Europa met ongeveer een derde omlaag moeten, aldus Washington. Voor Nederland betekent dat derde deel een ontvangstenvermindering van \$ 10 mln.

In 1967 kwam het aantal overnachtingen door Amerikanen in ons land op ongeveer 730.000. Normaliter zou dit aantal in 1968 stijgen met ca. 10 pCt., want de toename in het afgelopen jaar (4 pCt.) is ongunstig beïnvloed door politieke omstandigheden (oorlog in het Nabije Oosten,

E.-S.B. 17-4-1968.

TABEL 1.

Amerikaanse betalingsbalans van het reisverkeer, 1966

Herkomstgebied	Ontvangsten		Uitgaven		Saldo	
	in \$ mln.	pCt.	in \$ mln.	pCt.	in \$ mln.	pCt.
Europa a)	215	14	920	35	— 705	65
Canada	586	37	678	26	— 92	8
Mexico	436	28	575	22	— 139	13
Latijns-Amerika b)	226	14	324	12	— 98	9
Overige gebieden c)	110	7	160	6	— 50	5
Totaal verblijfsbestedingen	1.573	100	2.657	100e)	—1.084	100
Transportkosten d)	195		755		— 560	
Totaal reisverkeer	1.768		3.412		—1.644	

a) Incl. niet-Europese Middellandse-Zeelanden.

b) Omvat Caraïbische gebied, Centraal-Amerika en Zuid-Amerika.

c) Voornamelijk Pacific-landen.

d) Voor Amerikaanse resp. buitenlandse maatschappijen.

e) Afrondingsverschil.

Bron: U.S. Department of Commerce, Office of Business Economics.

TABEL 2.

Amerikaanse reizigers naar Europa, 1950-1966

Jaar	Aantal reizigers (× 1.000)		Gemiddelde passageprijs (× \$ 1)	
	over zee	door de lucht	over zee	door de lucht
1950	210	92	593	647
1954	220	200	605 a)	640 a)
1958	218	419	664	650
1962	221	710	635	595
1966	175	1.395	715	460

a) Eigen berekening.

TABEL 3.

Het Amerikaanse reisverkeer in Europa, 1966

Landen	Aantal × 1.000	Bestedingen	
		in \$ mln.	in pCt.
Europa a)	1.570	920	100
Verenigd Koninkrijk	770	167	18
Italië	613	153	17
Frankrijk	685	116	13
Duitse Bondsrepubliek	558	86	9
Zwitserland	471	60	7
Spanje	245	53	6
Oostenrijk	303	36	4
Israël	123	35	4
Griekenland	154	34	4
Nederland	301	26	3

a) Incl. Middellandse-Zeelanden in Azië en Afrika.

Bronnen: U.S. Department of Commerce, Washington. Tourism in Europe, O.E.C.D., Parijs. Annual Report, Israël, Ministry of Tourism, Jerusalem.

staatsgreep in Griekenland, verheviging van de oorlog in Vietnam). De bestedingen (in 1967 ongeveer f. 100 mln.) zouden — mede door prijsstijgingen in ons land — vermoedelijk met 15 pCt. zijn gestegen tot ca. f. 115 mln.

Het Amerikaanse bezoek aan ons land bestaat voor ongeveer 30 pCt. uit zakenlieden. Van hen kan worden aangenomen dat zij zich niet door de belastingmaatregelen zullen laten weerhouden [30 pCt. van (730.000 +

10 pCt. van 730.000) = ca. 250.000 verblijfsdagen]. Indien nu het verblijf van Amerikanen in Nederland in 1968 door de voorgenomen belastingmaatregelen met 15 pCt. daalt, betekent dit ca. 10 pCt. van het totale aantal overnachtingen [15 pCt. van (803.000—250.000) = 80.000 = ca. 10 pCt. van 803.000]. De gemiddelde dagbesteding van deze toeristen zal echter meer dalen — vrezes wij — en wel met tenminste 20 pCt., want deze ligt in Nederland ruim tweemaal zo hoog als de \$ 15,75 die voor Europa als geheel geldt. Juist in ons land zal daarom de klap harder aankomen dan bijv. in Italië, waar de verblijfsduur viermaal zo lang is (10 dagen) en o.m. daardoor de gemiddelde dagbesteding per persoon daalt. Ook de bestedingen van zakenlieden zullen — ofschoon in geringere mate — de invloed van de belastingmaatregelen ondergaan, zodat wij rekening houden met een daling van zeker 15 pCt. in de

gemiddelde dagbesteding van de Amerikanen in ons land in 1968.

Tezamen met een vermindering van het aantal overnachtingen met 10 pCt. ten opzichte van de normale situatie in 1968 betekent dit een opbrengstvermindering van ruim een kwart = f. 25 mln. à f. 30 mln. In een jaar waarin ook uit de voornaamste reismarkt voor ons land — de Duitse Bondsrepubliek — geen ontvangstenstijging is te verwachten en evenmin uit het derde herkomstland — het Verenigd Koninkrijk — betekent dit temeer een uiterst gevoelige klap voor het inkomende vreemdelingenverkeer in ons land in 1968 en daarmee voor de betalingsbalans van het reisverkeer. En deze leverde zowel in 1966 als in 1967 reeds een negatieve bijdrage van f. 350 mln. aan het saldo op de Nederlandse betalingsbalans!

Dr. M. C. Tideman

Ingezonden stukken

B.T.W.-dreiging boven textiel?

(I)

Door de overgang per 1 januari 1969 van het huidige systeem van omzetbelasting naar het systeem van belasting over de toegevoegde waarde (B.T.W.) zou de prijs van textielgoederen niet onaanzienlijk kunnen stijgen.

In *E.-S.B.* van 6 maart 1968 heeft de heer A. P. A. Eeckhout gesteld dat bij volledige doorberekening van de verhoogde belastingdruk aan de consument, de detailhandelsprijs van textielgoederen (*ceteris paribus*) met ca. 7 pCt. zou toenemen. Bij een prijselasticiteit van $-0,8$ zouden de consumptieve bestedingen aan textielgoederen dan met 5,6 pCt. dalen ($7 \times -0,8$), met als gevolg een verdere aantasting van de werkgelegenheid in de textiel- en kledingindustrie.

Volgens de huidige inzichten bedraagt de gemiddelde druk van de omzetbelasting op textielgoederen in 1968 6,6 pCt. van de prijs excl. de omzetbelasting.

Omzetbelasting op textiel in 1968 (in pCt.)

Tarief op 1 januari 1967	1,5
Door verhoging met 20 opercenten per 1 juli 1967 steeg het tarief met	0,3
Sedert 1 januari 1968 vindt op <i>alle</i> invoer (grondstoffen, half-fabrikaten, eindprodukten) een heffing plaats, die varieert van 1-3 pCt. De invloed hiervan op de kleinhandelsprijs van textielgoederen bedraagt	0,7
Aangezien omzetbelasting ook drukt op de ontvangen onderlinge leveringen (verpakkingsmaterialen, energie, kleurstoffen enz.) en als gevolg van het cascdestelsel van het tarief voornoemd, ontstaat een extra (gecumuleerde) druk van	4,0
<hr/>	
Totale druk	6,5
Idem op „netto prijzen”	6,6

Deze druk van 6,6 pCt. zou door invoering van het B.T.W.-systeem worden verhoogd tot 12 pCt. Bij volledige doorberekening en onder overigens gelijkblijvende omstandigheden zou de detailhandelsprijs van textielgoederen dus met 5,1 pCt. kunnen stijgen. Dit is aanzienlijk minder dan de 7 pCt., die door de heer Eeckhout wordt aangehouden.

Ook de prijsindex van de totale gezinsconsumptie zal onder invloed van de B.T.W. stijgen, naar schatting met ca. 1,5 pCt. Hierbij is weer een volledige doorberekening van alle verhogingen en — in dit geval — drukverlagingen

verondersteld. Op grond hiervan zal de *relatieve prijs* van textielgoederen, *waarop de prijselasticiteit betrekking heeft*, met 3,5 pCt. toenemen.

Op een hoger welvaartsniveau reageert de consument doorgaans wat minder scherp op wijzigingen in de prijs. Ook bij de aankoop van textielgoederen moet met dit verschijnsel rekening worden gehouden. De prijselasticiteit voor textielgoederen moet daarom thans iets lager worden gesteld ($-0,7$) dan in het verleden ($-0,8$).

Het toenemen van de relatieve textielprijs met 3,5 pCt. zal bij een prijselasticiteit van $-0,7$ een daling van de reële gezinsbestedingen aan textielgoederen met 2,5 pCt. ten gevolge hebben. Hierbij is dan alleen rekening gehouden met de invloed van wijzigingen in de *prijsstructuur* als gevolg van de invoering van de B.T.W. De overgang naar het nieuwe systeem zal echter ook de reële koopkracht beïnvloeden en, via deze factor, de gezinsbestedingen aan textielgoederen.

Zoals opgemerkt, zal de prijsindex van de totale gezinsconsumptie door de overgang op het B.T.W.-systeem bij benadering met 1,5 pCt. stijgen. De reële koopkracht zal hierdoor, bij overigens gelijkblijvende omstandigheden, met een gelijk percentage dalen. Daar het verloop van de reële gezinsbestedingen aan textielgoederen een verbruikselasticiteit van bijna 1,00 laat zien t.o.v. de reële koopkracht, zou op grond hiervan nog met een extra daling van de textiel aankopen door gezinnen met 1,5 pCt. rekening moeten worden gehouden. Hierdoor en door de stijging van de relatieve textielprijs zullen de reële gezinsbestedingen aan textielgoederen per saldo met 4 pCt. dalen.

De binnenlandse afleveringen van de Nederlandse textiel- en kledingindustrie aan de handel (t.b.v. de finale consument) kunnen thans op rond 53 pCt. van de produktiewaarde (excl. de leveringen binnen de eigen bedrijfsklasse) worden gesteld. Indien wordt uitgegaan van een procentueel gelijke daling van de gezinsbestedingen aan het Nederlandse en het ingevoerde produkt, zou de produktie van de Nederlandse textiel- en kledingindustrie door het invoeren van de B.T.W. met 2 pCt. dalen.

Vanzelfsprekend is zelfs deze betrekkelijk kleine vermindering van de bedrijvigheid, mede gezien de moeilijke situatie in een aantal sectoren van de textielindustrie, minder gewenst. Dat de textiel- en kledingindustrie, door het invoeren van de B.T.W. in totaal „bijzonder zwaar zal worden getroffen”, zoals de heer Eeckhout stelt, lijkt echter iets te sterk uitgedrukt.

Deze uiteraard wat gecomprimeerde uiteenzetting heeft overigens niet de bedoeling de „B.T.W.-dreiging boven textiel” te bagatelliseren, maar wél enigszins te relativieren.

M. Fraenkel

(II)

Eeckhouts artikel in *E.-S.B.* van 6 maart 1968 geeft een voorstelling van zaken waarop valt af te dingen. De door hem gehanteerde coëfficiënt voor de prijselasticiteit ($-0,8$) is door het Centraal Planbureau berekend voor de periode 1922-1959. Volgens het C.P.B. ligt deze coëfficiënt op het ogenblik tussen $-0,60$ en $-0,65$. Bij een prijsstijging van 6,5 pCt. ten gevolge van de invoering van de B.T.W. zou de omzetzaling in 1969 niet f. 340 mln. bedragen, maar f. 220 mln. Tot zover het afdingen.

Belangrijker is de betekenis van zaken als prijselasticiteiten en inkomenselasticiteiten. De door Eeckhout (en het C.P.B.) gebruikte elasticiteit is een korte-termijn-coëfficiënt, d.w.z. aangevend het effect op bestedingen in een bepaald jaar ten gevolge van prijswijzigingen in datzelfde jaar. Mogelijke compensaties in latere jaren worden hierbij niet aangegeven.

Het lange-termijneffect van een „textiel-B.T.W.” is moeilijk concreet te berekenen. Desondanks is het mogelijk er iets over te vertellen: van 1955-1956 tot 1965-1966 namen de consumptieve bestedingen jaarlijks toe met 4,8 pCt.¹⁾ De consumptieve bestedingen voor textiel stegen in die periode met 4,6 pCt. per jaar. In 1956, het jaar van afschaffing van de omzetbelasting op textiel, namen de totale consumptieve bestedingen ten opzichte van 1955 toe met 7 pCt. De bestedingen voor textiel namen toe met 20 pCt. Dit is meer dan prijsdaling en prijselasticiteit rechtvaardigen; waarschijnlijk hebben de consumenten, anticiperend op de te wijzigen omzetbelasting, een deel van hun consumptieve bestedingen uitgesteld van 1955 tot 1956.

Op langere termijn (1955 tot 1959) bezien, blijkt het bestedingseffect van de gewijzigde omzetbelasting op textiel zo goed als verdwenen. In genoemde periode namen de totale consumptieve bestedingen toe met 3,1 pCt. per jaar en die voor textiel met 3,2 pCt. Kortom, op iets langere termijn bezien, heeft de verlaging van de omzetbelasting op textiel nauwelijks het bestedingseffect gehad, dat de toenmalige drukte en politieke pressie rechtvaardigden.

Indien men, evenals Eeckhout, veronderstelt dat prijselasticiteiten symmetrisch zijn, dat wil zeggen dat de elasticiteitswaarde voor prijsverhogingen en prijsverlagingen gelijk is, mag men voor 1969 een kortstondige terughoudendheid verwachten met betrekking tot bestedingen voor textiel (na invoering van het B.T.W.-tarief). Men moet echter ook aangeven, dat er in de jaren voor of na 1969 compensatie zal optreden, zodat de bestedingen voor textiel hun trendmatige ontwikkeling zullen voortzetten. De mate van terughoudendheid zal voornamelijk worden bepaald door het aantal consumenten dat zijn bestedingen voor textiel gaat verschuiven in de jaren 1968, 1969 en 1970. De bijzondere aanbiedingen, die de textieldetailhandel eind 1968 wel zal lanceren, kunnen minder uitgeslapen consumenten alsnog een „voordeel” gaan bezorgen.

Ter adstructie van mijn beweringen moge ik verwijzen naar Houthakkers *Consumer Demand in the U.S., 1929-1970*²⁾, blz. 68 en vooral 69. Houthakker schat consumptiefuncties voor een veelheid van goederen, waaronder textiel. Als significante verklarende factoren voor de

bestedingen voor textiel vond hij de groei in de totale consumptieve bestedingen en de uitgaven voor textiel in de jaren die voorafgaan aan het te verklaren jaar. De prijselasticiteit bleek dusdanig onbepaald (weliswaar negatief voor lopende jaren, maar positief voor voorafgaande) dat er geen verklarende waarde aan kon worden gehecht.

Ten slotte ben ik het oneens met Eeckhout, wanneer hij suggereert dat de regering met de linkerhand terugneemt van wat zij met de rechterhand heeft gegeven: „men kan zich dan wel afvragen wat de door de regering beoogde steun aan de textielindustrie” in 1967 „voor z'n heeft, wanneer langs een andere weg de bestaansmogelijkheden weer worden afgeknepen” in 1969. Naar mijn mening was de in 1967 gegeven regeringssteun aan de textielindustrie bedoeld om een tak van industrie weer gezond te maken: opvoeren van de produktie per manuur en niet het handhaven van een historisch gegeven aantal arbeidsplaatsen.

In dit kader is vermeldenswaard, dat de consumentenprijzen³⁾ voor textiel (1955/1956 tot 1965/1966) daalden met 1,8 pCt. per jaar, die der overige duurzame consumptiegoederen met 2,2 pCt. Alleen produktiviteitsverhoging kan de textielindustrie uit het slop trekken en haar positie als eerste-klas-werkgever herstellen.

Drs. P. J. Sträter

¹⁾ De hier te noemen groeipercentages gelden voor bestedingen in constante guldens.

²⁾ Harvard University Press, Cambridge Mass., 1966.

³⁾ T.o.v. de index van de kosten van levensonderhoud.

Naschrift

De heer Fraenkel meent, dat de verzwarende van de omzetbelastingdruk aanzienlijk minder is dan door mij werd voorgesteld. Ons verschil van mening betreft daarbij de belastingdruk zoals deze onder het huidige stelsel van omzetbelasting op textielprodukten drukt. Deze werd door mij gesteld op ruim 4 pCt. van de consumentenprijs, d.i. de prijs incl. omzetbelasting, terwijl de heer Fraenkel deze druk berekent op 6,6 pCt. van de prijs excl. omzetbelasting, d.i. 6,2 pCt. van de prijs incl. omzetbelasting. De berekening van de heer Fraenkel berust vermoedelijk op een macro-economische benadering. Aangezien de daarbij gebruikte basisgegevens niet gegeven zijn, is commentaar op dit cijfermateriaal in feite niet mogelijk. In verband daarmee komt het mij beter voor, de berekening zoals deze door mij vanuit de gegevens uit de praktijk der bedrijfstak werd opgesteld voor te leggen.

De op het textieleindprodukt, bijv. kleding, drukkende omzetbelasting bestaat uit:

a. de omzetbelasting verschuldigd bij levering van de confectiefabrikant aan de detaillist (alle voorafgaande leveringen van textielgrondstoffen kunnen ingevolge de Bijzondere Textielregeling vrij van omzetbelasting geschieden)	3,6 pCt.
b. de omzetbelasting drukkend op de niet-textielgrond- en hulpstoffen bij confectiefabrikant en voorafgaande schakels. Deze druk werd door Financiën ten behoeve van de heffing bij invoer geraamd op	1,2 pCt.
c. de omzetbelasting drukkend op de bedrijfsmiddelen en diensten, waarvan confectiefabrikanten en voorafgaande schakels gebruik maken. Deze druk werd voor hetzelfde doel onlangs door Financiën gesteld op	1 pCt.
	5,8 pCt.
5,8 pCt. van de fabrikantenprijs levert bij een winstmarge van 50 pCt. voor de detailhandel op	3,86 pCt.
d. de omzetbelasting drukkend op de bedrijfsmiddelen en diensten, waarvan de detailhandel gebruik maakt. Volgens onderzoekingen van het Economisch Instituut voor de Middenstand bedragen de kosten hiervoor ongeveer 5 pCt. van de consumentenprijs. Bij een omzetbelastingdruk van ca. 9 pCt. levert dit op	0,45 pCt.
	Totaal 4,31 pCt.

Hierbij kan worden aangetekend, dat de percentages van 1,2 resp. 1 door Financiën ruim zijn berekend. Zo is de industrie voor de berekening van het restitutiepercentage bij export ondanks verwoede rekenarij bij de Inspecties der omzetbelasting terecht nooit verder kunnen komen dan 0,6 tot 1 pCt. in plaats van de bovenvermelde 1,2 pCt., terwijl ook het percentage van 1 voor bedrijfsmiddelen en diensten bij lange na niet uit de cijfers, waarover de bedrijfstak beschikt, kan worden tevoorschijn getoverd. Rekening houdend met deze beide factoren, meen ik dat de huidige omzetbelastingdruk niet meer bedraagt dan ongeveer 4 pCt. van de consumentenprijs. Aangezien de druk ingevolge de B.T.W. 10,71 pCt. van de consumentenprijs zal bedragen, geeft dit een prijsverschil van 6 à 7 pCt. Dit is dan het prijsverschil na integrale invoering van de B.T.W.

Maar volgens het wetsontwerp zal de zuivere B.T.W.-regeling eerst na enkele jaren zijn ingevoerd, met name omdat geen restitutie van omzetbelasting geïncorporeerd in de op 1 januari 1969 aanwezige bedrijfsmiddelen en geen volledige aftrek van B.T.W. van de in de eerste jaren aangeschafte bedrijfsmiddelen wordt verleend. Dit betekent, dat de omzetbelasting van de bovengenoemde factoren c en d in 1969 en eerstvolgende jaren vrijwel geheel gehandhaafd blijft. De totale omzetbelastingdruk in die jaren bedraagt dan 10,71 pCt. voor de B.T.W. plus de bovengenoemde oude omzetbelasting op bedrijfsmiddelen, ruwweg te schatten op ca. 1 pCt. d.i. 11,71 pCt., hetwelk een prijsverschil van 7 à 8 pCt. betekent. Concluderend meen ik te mogen stellen, dat het prijseffect op korte termijn zal liggen tussen de 7 à 8 pCt. en op langere termijn tussen de 6 à 7 pCt.

Zowel de heer Fraenkel als de heer Sträter menen de prijselasticiteit van textielgoederen lager te kunnen stellen dan het door mij en het Centraal Planbureau gebruikte cijfer. Ik heb het door hen vermelde cijfer nog in geen enkele publikatie van het Centraal Planbureau aangetroffen, zodat ik mij voorlopig gerechtigd voel het maar te houden bij het wel gepubliceerde cijfer van 0,8 pCt.

De heer Fraenkel brengt voorts een aantal op zich juiste verfijningen aan in de berekeningswijze, welke op het uiteindelijk berekende effect echter niet zoveel uitmaken, dacht ik. Ten slotte mogen wij niet vergeten, dat deze becijferingen benaderingen zijn. Zoals ik ook heb vermeld, is het juist, dat de omzetzaling gedeeltelijk ook (hopelijk) ten koste van de import zal gaan, maar daarbij mag toch niet vergeten worden, dat de detailhandel wel degelijk de druk van de gehele omzetzaling zal ondervinden, hetgeen de stemming in de gehele bedrijfskolom bepaald zal verslechteren. De omzetzaling voor de Nederlandse industrie schat ik op een percentage dicht bij de 3, in plaats van de 2 pCt. door de heer Fraenkel aangegeven. Wanneer ik stel,

dat door deze omzetzaling de betreffende industrie bijzonder zwaar wordt getroffen, dacht ik niet, dat ik overdreef. Wanneer ik deze daling zou mogen relateren aan de werkgelegenheid, betekent dit ca. 6.000 man, en dit terwijl diverse delen van de bedrijfstak juist in een moeilijke periode van herstructurering zitten.

Als ik de gedachtengang van de heer Sträter goed begrijp, wil hij eigenlijk aangeven, dat wij ons over dit effect van prijsstijgingen t.a.v. de afzet maar niet druk moeten maken, daar het op lange termijn gezien toch allemaal niets uitmaakt, en er bovendien geen touw aan vast te knopen valt. Het is enerzijds een ontmoedigende, anderzijds een troostvolle gedachte voor alle cijferaars. Ik wilde de heer Sträter er alleen wel opmerkzaam op maken, dat die kortetermijneffecten voor het bedrijfsleven wel degelijk van belang kunnen zijn. De patiënt of patiënten kunnen namelijk inmiddels overleden zijn, voordat het langetermijnherstel is ingetreden.

De heer Sträter heeft voorts gemeend zijn betoog te moeten „versieren” met enkele voor deze bedrijfstak denigerende opmerkingen, waarbij ik er helaas niet onderuit kan te proberen er enkele recht te zetten. De heer Sträter meent bijv., dat er aan het eind van 1968 bijzondere „voordeel”-aanbiedingen van textielgoederen zullen worden gedaan. Nu is de bedrijfstak juist bijzonder bezorgd over de koopgolf, die eind 1968 in verband met de prijsstijging per 1 januari 1969 vermoedelijk zal optreden in verband met het toch altijd beperkte produktie-apparaat, dat hieraan niet zal kunnen voldoen. De bedrijfstak heeft er dus in het geheel geen belang bij deze koopgolf nog aan te wakkeren.

De heer Sträter meent voorts, dat de textielindustrie te kort schiet in haar streven tot produktiviteitsverhoging. Het is mij onbekend, waar de heer Sträter zijn adstruerende cijfers vandaan heeft gehaald. Ik zou echter in dit verband graag wijzen op het voor ieder beschikbare gegeven van de prijsindex van de kosten van levensonderhoud, waaruit blijkt, dat de sector kleding en schoeisel met het laagste indexcijfer uit de bus komt en voorts op het indexcijfer van de producentenprijzen binnenland, dat voor de textielindustrie van 1955 tot 1966 nauwelijks is gestegen, nl. van 100 tot 103. Ik dacht, dat deze cijfers een aanduiding waren voor een ander beeld dan de heer Sträter suggereert.

Onduidelijk is mij voorts, waarom de heer Sträter meent het oneens te moeten zijn met mijn opmerking, dat de regering enerzijds de textielindustrie bij haar herstructurering wil steunen, maar haar situatie anderzijds weer sterk bemoeilijkt door haar afzetmogelijkheden onnodig te beperken. Het is toch duidelijk, dat een dergelijke beperking midden in een ingrijpend herstructureringsproces van diverse onderdelen voor de textielindustrie bepaald niet bevorderend werkt en enigszins merkwaardig aandoet.

Drs. A. P. A. Eeckhout

(I.M.)

John Kenneth Galbraith: *The New Industrial State*. Hamish Hamilton Ltd., Londen 1967, 427 blz., 42 sh.

Er zijn mensen die uitsluitend bestsellers schrijven. Een van die gelukkige stervelingen is Prof. Galbraith. Het verschijnen van zijn jongste hierboven genoemde boek schijnt de gebeurtenis van het seizoen aan het economische literatuurfront te zijn geweest. Galbraith analyseert daarin de moderne geïndustrialiseerde maatschappij, i.c. de Verenigde Staten, en de invloed die zij uitoefent op allen die deel van haar uitmaken. De inhoud is in het kort als volgt.

De economische structuur van de Verenigde Staten wordt gekarakteriseerd door ongeveer 500 grote concerns die ongeveer tweederde van de industriële productie voor hun rekening nemen. Deze concerns worden het industriële systeem genoemd. De kenmerken van deze bedrijven zijn: veel kapitaalgoederen, zeer geavanceerde technologie en gecompliceerde organisatievormen. De geweldige investeringen die inherent zijn aan het industrieel systeem maken planning van afzet, voorraden en prijzen noodzakelijk. Het industriële systeem wil dus het bepalen van wat en hoeveel wordt geproduceerd en geconsumeerd niet meer overlaten aan het marktmechanisme maar dit vervangen door planning. Het marktmechanisme speelt nog wel een rol, maar alleen in bedrijfstakken waar ambacht en kleine bedrijven nog veelvuldig voorkomen. Het industriële systeem moet verzekerd zijn van een voldoende aanbod van kapitaal. Daarom heeft het zich onafhankelijk gemaakt van de invloed van de bankiers en financiers door middel van de ingehouden winsten. Dit is gepaard gegaan met een verschuiving van de economische macht. Economische macht gaat naar die productiefactor die het meest schaars is. Vroeger bezaten daarom de grondeigenaren die macht en in de hoogtijdagen van het kapitalisme de eigenaren van kapitaal: de ouderwetse ondernemers. De meest schaarse factor in het industrieel systeem zijn de bedrijfsleiders die op alle mogelijke niveaus de beslissingen nemen: de techno-

structuur. Zij hebben de economische macht in handen. De leden van de technostructuur identificeren zichzelf met hun bedrijf. De aandeelhouders hebben in feite niets te vertellen. Zolang er een redelijk dividend wordt uitgekeerd, zijn ze het met alles eens.

Het doel van de technostructuur is *niet* het maximeren van winst. Deze belangrijke veronderstelling van de economische theorie aangaande het ondernemersgedrag zet Galbraith meteen overboord, althans voor dat gedeelte van de economie dat gevormd wordt door het industrieel systeem. Het hoofddoel van de technostructuur is tweevoudig: het minimaliseren van het verliesrisico en het handhaven van de autonomie. Realisatie van deze doeleinden kan worden bewerkstelligd door het maximeren van de omzet. Dit doel is consistent met het voornaamste doel van ieder land: maximale groei van de nationale economie. Zoals we al zagen, is planning van essentiële betekenis voor het industriële systeem. De consument heeft niet veel meer te vertellen. De markt wordt gereguleerd door de technostructuur. Prijsafspraken om te komen tot stabiele prijzen vervangen het marktmechanisme. De consumentenvoorkeuren worden beïnvloed door reclame en marketing. De invloed van de vakbonden vermindert doordat het percentage witte-boord-werknemers steeds toeneemt. Dezen zijn van oudsher meestal niet georganiseerd en velen behoren bovendien tot de technostructuur. Massale werkloosheid die in het verleden heeft geleid tot machtige vakbonden, zal bovendien niet meer ontstaan door het groeiend aandeel van de overheid in het economisch leven.

Onderwijs en wetenschap hebben een belangrijke relatie met het industriële systeem: zij produceren de nieuwe leden van de technostructuur, en de basis van de technische vooruitgang wordt hier gelegd. De doeleinden van onderwijs en wetenschap kunnen identiek zijn met die van de technostructuur omdat de technostructuur hen kan beïnvloeden via het beschikbaar stellen van gelden voor bepaalde

research e.d., maar conflicten zijn toch mogelijk. Op politieke partijen oefent de technostructuur geen directe invloed uit, wel indirect via de publiciteitsmedia. Politiek is een zaak van individuen, terwijl de technostructuur uitsluitend groepsgewijze optreedt. De concerns zijn wél verweven met het overheidsapparaat; de technostructuur is als het ware een verlengstuk van het ambtelijke apparaat. Dit komt door de uitgaven voor militaire doeleinden. De technostructuur kan zich dan weer identificeren met de doeleinden van de nationale defensie: voortdurend nieuwe wapens en continue technische vooruitgang. De koude oorlog was erg effectief om de doeleinden van de technostructuur te doen samenvallen met die van de overheid. Maar een bewapeningswedloop is niet noodzakelijk. Nu vervult de wedloop om de ruimte de rol van schakel tussen overheid en technostructuur. Op den duur zal het industrieel systeem leiden tot een socialisatie van het productieapparaat. De technostructuur zal hoe langer hoe meer verweven raken met de bureaucratie, zodat het industrieel systeem in toenemende mate een onderdeel zal vormen van het overheidsapparaat. Galbraith betreft hierbij de decentralisatie en het meer inschakelen van het marktmechanisme in de communistische landen en komt dan tot een soort toenaderingstheorie.

Welke zijn de gevolgen van het industriële systeem? Het industriële systeem verwaarloost alle niet-materiële zaken zoals verzorging van zieken en ouden van dagen, recreatie, kunst e.d. Het is uitsluitend gericht op verhoging van de productie. Wat echter in wezen van belang is, dat is de kwaliteit van het bestaan. Deze wordt verwaarloosd doordat het industrieel systeem in staat is de mensen steeds meer en meer materiële goederen te doen begeren waardoor het dan weer meer kan produceren.

Is er redding mogelijk voordat we in deze geestelijke woestijn belanden? Ja, en wel door invloed van onderwijs en wetenschap. Zij kunnen redding brengen door een voortdurende scepsis te kweken jegens de doeleinden van de technostructuur en door de bereidheid van de intellectuelen te stimuleren om

politiek leiderschap te aanvaarden. De universiteit moet daarom allereerst onafhankelijk blijven bij haar beslissingen t.a.v. het onderwijs dat ze wil geven en de research die zij wil stimuleren. Zelfstandigheid wat betreft de verdeling van de haar ter beschikking komende gelden is daartoe een eerste vereiste. De pers heeft een belangrijke rol te vervullen bij de strijd tegen de overheersing van technestructuur en industrieel systeem. Radio en televisie zijn al te zeer afhankelijk. Van economen is ook niet veel goeds te verwachten bij deze strijd. Zij zijn van nature de handlangers van het industriële systeem. Tot zover Galbraith' analyse.

Galbraith geeft zijn visie op de rol van het industriële systeem in de maatschappij op een zeer heldere en sug-

gestieve wijze. Noodzakelijkerwijze — we zijn allemaal overtuigd van de positieve zijde van meer productie, welke dus niet nog eens belicht wordt — is zijn analyse wat eenzijdig gericht en maakt zij soms een wat overdreven negatieve indruk. Inderdaad krijgt men de indruk dat het boek geschreven is door iemand die van olympische hoogte neerziet op de werkmieren die proberen het nationaal inkomen weer een procentje te doen stijgen en daarbij alle niet-materiële zaken verwaarlozen. De voornaamste kritiek op zijn boek is geweest dat de doelstelling van economische groei die zo belangrijk is om de mensen een redelijk bestaansniveau te bezorgen er erg bekaaid afkomt ¹⁾. Dit verwijt is niet helemaal terecht. Galbraith zegt uitdrukkelijk (blz. 396) dat het industrieel systeem de verdienste heeft dat het de mate-

riële wensen van de mensen zo uitstekend vervult. Maar juist omdat het deze taak zo goed kan volbrengen, scheidt het een mechanisme dat ervoor zorgt dat de mensen juist die dingen willen die het industriële systeem produceert. Dit mechanisme zou niet werken indien al niet aan een groot aantal materiële wensen was voldaan. Men zou kunnen zeggen dat het een wat vroegtijdige waarschuwing is die alleen van belang is voor economieën waar voor de gehele bevolking een hoog consumptieniveau is bereikt. Dit beloofde land is voorlopig nog nergens te vinden.

L. B. M. Mennes

¹⁾ Zie Prof. Dr. J. Pen in *Het Parool* van 11 oktober 1967 en *The Economist* van 9 september 1967.

GEMEENTE EINDHOVEN

Bij de afdeling ONDERZOEK en STATISTIEK ter gemeente-secretarie kan een

JONG ECONOOM

worden geplaatst.

De werkzaamheden van deze afdeling bestaan uit het verrichten van onderzoeken van algemene aard, waartoe o.m. behoort het verkennen en inventariseren van het object, de mathematische en statistische be- en verwerking van de nodige gegevens, het zoeken en leggen van verbanden, voortvloeiende uit het onderzoek, en het interpreteren van de door het onderzoek verkregen gegevens.

Van de te benoemen functionaris wordt verwacht een belangstelling voor kwantitatief gericht sociaal-economisch onderzoek.

Salaris naar gelang ervaring van f 1158,— per maand tot en met f 1335,— per maand, met ruime vooruitzichten tot verdere carrière-opbouw.

De premie A.O.W. komt ten laste van de gemeente.

Sollicitaties binnen 8 dagen na het verschijnen van deze oproep te richten aan de directeur van personeelszaken, Stadhuisplein 1, Eindhoven, **onder vermelding van nr. 68.50.**

Mededelingen

PANTA REI
VERENIGING VAN AFGESTUDEERDEN DER
NEDERLANDSE ECONOMISCHE HOGESCHOOL

Op woensdag 1 mei a.s. wordt door Panta Rei een bijeenkomst gehouden in de Margrietzaal van Restaurant Engels te Rotterdam, aanvang 20.00 uur.

Dr. G. M. J. Veldkamp zal spreken over „Enkele economische en sociale aspecten van de sociale verzekering”. Leden en belangstellenden zijn van harte welkom.

H. BRONS Jr
MAKELAAR IN ASSURANTIËN

TELEFOON (010) 11.19.80 *

MAURITSWEG 23
ROTTERDAM-2

Kennen uw kennissen
„E.-S.B.” al?

VRAAG EENS PROEFNUMMERS AAN

Geld- en kapitaalmarkt

GELDMARKT

In de zevendaagse periode, die 8 april bij kassluiting is geëindigd, hebben tegenstrijdige krachten de gang van zaken op de geldmarkt bepaald. De wederom inkrimpende bankpapiercirculatie bracht f. 174 mln. in de markt, maar het financiële verkeer van de Schatkist onttrok daarentegen f. 267 mln. aan de markt. Ook het deviezenbedrijf van De Nederlandsche Bank deed de markt verkrappen. Dat onder deze omstandigheden het saldo der banken bij de Centrale Bank verder terugliep en tot een minimum zakte en deze instellingen om tot een evenwicht in hun kashuishouding te komen wederom op de kredietfaciliteiten van De Nederlandsche Bank moesten terug vallen — f. 120 mln. voorschotten in rekening-courant werden opgenomen — behoeft geen betoog. In de afgelopen week is geen wezenlijke verandering in de marktpositie opgetreden.

F. van Lanschot en de met deze bank verbonden instellingen, Vermeer & Co. te Amsterdam en J. Luykx in Roosendaal, hebben in de concurrentiestrijd met de Postcheque- en Girodienst een nieuwe zet op het schaakbord gedaan. Zoals bekend geschiedt de verzending per post van giro-opdrachten aan de Rijksdienst en de toezending van dagafschriften van de dienst aan de rekeninghouder van oudsher portvrij. Bij de bankgiro was de rekeninghouder uiteraard verplicht, wanneer hij zijn opdrachten per post verzond, een postzegel op de enveloppe te plakken. De houders van salarisrekeningen bij Van Lanschot c.s. kunnen voortaan de door hen gemaakte portokosten declareren, waarna deze worden vergoed. Het is bekend, dat voor de houders van bankrekeningen, vooral wanneer zij frequent opdrachten verstrekken, het betalen van portie een doorn in het oog is. Voor een deel van de particuliere bankcliënten betekent de geste van Van Lanschot, dat aan een bepaalde grief is tegemoetgekomen.

KAPITAALMARKT

De activiteit op de emissiemarkt in het eerste kwartaal 1968 kan uit de volgende tabel worden afgelezen

	(in f. mln.)	
	eerste kwartaal 1967	eerste kwartaal 1968
Rijk	250	249
Lagere overheid	446	99
Particuliere sector	37	286
Totaal	733	634
Uitlotingen	— 231	— 243
Netto totaal	502	391

Het netto beroep via de publieke markt is in het eerste kwartaal 1968 lager geweest dan in de overeenkomstige drie maanden van vorig jaar. Belangrijke verschuivingen hebben zich bovendien voorgedaan. Terwijl het bruto beroep van de Staat ongewijzigd bleef, is de Bank voor Nederlandsche Gemeenten minder actief geweest, hetgeen overigens weinig zegt over het gehele jaar. De particuliere sector heeft zijn beroep belangrijk uitgebreid, voornamelijk door het emitteren van obligaties. In het eerste kwartaal 1967 heeft deze sector netto slechts f. 3,5 mln. opgenomen, in de eerste drie maanden van 1968 f. 221 mln. Het zou interessant zijn te weten of dit een gevolg is van een grotere vraag dan wel dat de ordeningspolitiek van de Nederlandsche Bank hier de belangrijkste rol heeft gespeeld.

De uitgifte van pandbrieven in februari 1968 met f. 20 mln. is belangrijk boven het bijzonder lage bedrag van f. 4 mln. in februari 1967 gekomen.

KOERSSTAAT

Indexcijfers aandelen (1953 = 100)	29 dec. 1967	H. & L. 1968	5 april 1968	11 april 1968
Algemeen	374	396 — 359	389	395
Internationale concerns	514	575 — 495	558	573
Industrie	357	359 — 341	348	348
Scheepvaart	109	113 — 107	111	111
Banken en verzekering	185	201 — 179	200	200
Handel enz.	168	170 — 160	167	168

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen a)

Kon. Petroleum	f. 155,60	f. 159,20	f. 161,50
Philips	f. 127,40	f. 131,70	f. 134,80
Unilever, cert.	f. 108,40	f. 123,80	f. 126,30
Zout-Organon	f. 160	f. 163,10	f. 164,70
Hoogovens, n.r.c.	f. 125,40	f. 124	f. 130,30
Ä.K.U.	f. 66	f. 75,10	f. 78,90
AMRO-Bank	f. 47,20	f. 49,50	f. 50,20
Nat. Nederlanden	619	713½	704
K.L.M.	f. 276	f. 179,50	f. 212,60
Robeco	f. 228,40	f. 222,70	f. 227,70

New York

Dow Jones Industrials	905	866	906
-----------------------------	-----	-----	-----

Rentestand

Langlopende staatsobligaties b)	6,27	6,43
Aandelen: internationalen b) ..	4,0	
lokale b)	4,2	
Disconto driemaands schatkist- papier	4½	4½ ¹⁶

a) Aangepast voor kapitaalwijzigingen.
b) Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

C. D. Jongman

Recente publikaties

Christian Rudel: Le Portugal et Salazar. Collection „Documents”. Editions économique et humanisme, Les Editions ouvrières, Parijs 1968, 159 blz., Fr. 11,50.

De betekenis van de verkeertheorie voor het te voeren verkeersbeleid. Voordrachten jubileumvergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, Sectie voor verkeertheorie, gehouden op 24 november 1967, Den Haag, 59 blz.

De gebundelde teksten van een aantal voordrachten rond het in de titel aangeduide onderwerp. Bijdragen van Prof. Dr. L. H. Klaassen („De maatschappelijke en economische betekenis van de verkeersinfrastructuur”), Prof. Ir. J. Volmuller (landwegen), Ir. H. A. Ferguson (waterwegen), Mr. G. A. Pouw (spoorwegen), Drs. J. Buhrman (luchtwegen) en Prof. Ir. J. L. A. Cuperus (samenvatting en nabeschuwing).

Dr. J. A. C. de Kock van Leeuwen en Drs. E. van der Wolk: Het naderend afscheid. Serie Directie-Data deel 9. Nederlands Centrum van Directeuren, Amsterdam 1968, 64 blz., f. 3,25.

In dit boekje zijn de resultaten verwerkt van een enquête over pensionering, welke in 1966/67 door het N.C.D. is gehouden onder zijn leden boven de 50 jaar. Hierin zijn vragen beantwoord als: Hoe staat de directeur tegenover zijn naderende pensionering? Hoe verwerkt hij dit geestelijk? Welke financiële aspecten heeft dit voor hem? Hoe is het met de opvolging gesteld?

Eigenlijk alles
op het gebied van
genummerd
controle-drukwerk
aan rollen

ROELANTS

SCHIEDAM

afd. waarde-drukwerk

Blijf bij!

Lees „E.-S.B.”

De Stichting Ratiobouw vraagt een

HOOFD BOUWECONOMISCH ONDERZOEK

Hij zal leiding geven aan het bouweconomisch onderzoek, ter oplossing van de vraagstukken, die op korte of lange termijn spelen bij de productie in de bouw.

Dit onderzoek omvat:

- economisch-statistisch onderzoek van loon-, materiaal- en materiële kosten;
 - samenstellen van indexcijfers;
 - marktonderzoek en produktontwikkeling, vooral t.a.v. materialen en installaties;
 - onderzoek van prijsbeïnvloedende factoren als grondkosten, bouwtijd, ontwerp, uitvoeringsorganisatie.
- Van de aan te stellen econoom wordt verwacht, dat hij:
- in staat is deze groepen van activiteiten verder te ontwikkelen;
 - over een goede ervaring beschikt in economisch-statistisch onderzoek;
 - belangstelling heeft en zo mogelijk kennis van de economische vraagstukken in de bouwrijverheid;
 - een team van deskundigen, al dan niet van verschillende discipline, kan leiden en sturen;
 - een voltooide academische studie heeft;
 - 35 tot 45 jaar oud is.

Sollicitaties te richten aan de Stichting Ratiobouw, Afd. Personeelszaken, Postbus 299, Weena 700, Rotterdam.

ratiobouw

R. Idenburg: Zicht op straks. 20.000.000 Nederlanders op 34.000 vierkante kilometers. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage 1967, 72 blz., f. 5,60.

Een goed verzorgde, van vele foto's en kaarten voorziene, beknopte en populaire uitgave van de Tweede Nota Ruimtelijke Ordening.

D. Kokkini-Iatridou: Etapes vers l'égalité des statuts des époux en droit international privé. Æ. E. Kluwer, Deventer z.j., 67 blz., f. 6,50.

Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het hoogleraarschap in het internationaal privaatrecht en in de privaatrechtelijke rechtsvergelijking aan de Amsterdamse V.U.

Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen: Tekstuitgave Organisatie, bevoegdheden en procesregels van het Hof. Tweede herziene druk. Luxemburg 1967, 356 blz.

C. van der Linden: Handelsrekenen en financiële rekenkunde. Prisma-Compendia 52. Het Spectrum, Utrecht 1968, 192 blz., f. 2,90.

Bestaat uit twee delen. Het eerste bespreekt de stof op het niveau van het middelbaar onderwijs; in het tweede deel wordt dezelfde stof, voor zover nodig, uitgebreid en verdiept tot het niveau van hogere opleidingen, zoals accountantsexamens. Elk deel bestaat uit achttien hoofdstukjes, achtereenvolgens getiteld: Procent en promille —

Rente — Vreemde valuta — Wissels en promessen — Goederenhandel — Verzekeringen — Effecten — Kostprijs en verkoopprijs — Kredietvormen — Engels gewicht — Gemiddelden — Huurkooptransacties en afbetalingscontracten — Claims — Appreciatie en depreciatie — Arbitrage, parikoers, wisselpariteit — Winstverdeling — Rentabiliteitsberekeningen — Financiële rekenkunde.

Mr. C. A. Boukema: Handelsmoraal en mededinging. Æ. E. Kluwer, Deventer z.j., 20 blz., f. 2,50.

Oratie G.U. Amsterdam (inleiding rechtswetenschap, privaatrecht inzonderheid het vermogensrecht en sociaal-economisch recht).

„DE CENTRALE” LEVENSVZERKERINGBANK N.V.

Bij onze bank is de functie vacant van

HOOFD

VAN DE

ADMINISTRATIE

Deze functionaris — die rechtstreeks ressorteert onder de directie — zal worden belast met:

- de administratieve organisatie van de gehele onderneming;
- het leiding geven aan de centrale administratieve afdelingen;
- het deelnemen aan de op gang zijnde automatisering van de administratie;
- het adviseren van de directie in administratieve en economische beleidszaken.

Wij zoeken voor deze topfunctie iemand in de leeftijd van 30 tot 45 jaar met een voltooide of vergevorderde studie voor bedrijfseconoom of accountant.

Practische ervaring, bij voorkeur in het verzekeringswezen, strekt tot aanbeveling.

De salariering is in overeenstemming met het gewicht van de functie.

Sollicitatiebrieven, die strikt vertrouwelijk zullen worden behandeld, met volledige inlichtingen, worden ingewacht bij het Hoofd Personeelszaken van de bank:

RIJNSTRAAT 28, 'S-GRAVENHAGE

Cantine Staatsdrukkerij 's-Gravenhage

Elke week schakelen twee bedrijfskantines over op iglo kant-en-klaar maaltijden!

Eenvoudig/

Warme maaltijden in de bedrijfskantine. Een staaltje van moderne bedrijfsvoering. Eenvoudig te realiseren: Iglo kant-en-klaar maaltijden! Een diepvrieskast en een speciale oven zijn voldoende. Op elk uur van de dag heeft u in een half uurtje heerlijk warm eten op tafel. Al bij 10 maaltijden per dag zijn Iglo kant-en-klaar maaltijden economisch interessant. Er zijn ovens van 18, 36 of 72 maaltijden. Uw personeel kan kiezen uit maar liefst 24 verschillende menu's.

Goedkoop

Relatief zijn Iglo kant-en-klaar maaltijden bijzonder goedkoop. Lekker gauw klaar met een minimum aan personeel. Geen afval. Weinig afwas. Weinig opslagruimte. En Iglo levert snel! Dagelijks als het moet. Voordelen waar geen enkel ander systeem van warme maaltijden aan kan tippen! Praat eens met Iglo. 030 - 35641. Mijnheer Van der Zeijden, toestel 133, weet er alles van.

Zij eten al Iglo:

- Scania-Vabis Ned. N.V. te Zwolle
- Departement van Binnenlandse Zaken te Den Haag
- De Bijenkorf N.V. te Rotterdam
- Ned. Lloyd N.V. te Amsterdam
- Uitgevers Mij. Elsevier N.V. te Amsterdam
- Nutricia N.V. te Zoetermeer
- Heineken's Bierbrouwerijen Ned. N.V. te Den Bosch
- Machinefabriek „Breda" N.V. te Breda
- G.A.K. te Amsterdam
- General Motors Continental S.A. te Rotterdam

IGLO N.V. NIJENOORD 1A, UTRECHT